

АНАТОЛЬ
ГАЛАН

Царівна Грузина

ANATOL HALAN

АНАТОЛЬ ГАЛАН

LA ESPOSA BONITA

NOVELAS

ЧАРІВНА ДРУЖИНА

НОВЕЛИ

diasporiana.org.ua

EDITADO POR EL AUTOR

BUENOS AIRES — NUEVA YORK — 1957

ВИДАННЯ АВТОРА.

БУЕНОС-АЙРЕС — НЬЮ-Йорк — 1957

Тираж 1.500 примірників.

Ч А Р І В Н А Д Р У Ж И Н А

1.

Обкладинка роботи Бориса Крюкова.

Вона мала чоловіка — відповідального урядовця і мала коханця, дуже обдаровану людину, мого приятеля. У невеличкому районному місті, що стрімкими кручами спадало до ріки і було відкрите для всіх вітрів і для всіх очей, не могла лишитись непомітною краса Марії. І прізвище її одразу вражало слух, викликало образ, гідний слова: Лебідь. Марія Лебідь. . .

Прізвище вповні відповідало його власниці, і мабуть тому було збережене після шлюбу з Гайдаєм, матросом званої “Аврори”, що виборював революцію із стрічками набоїв на грудях і з грізним мавзером при боці.

Гайдай був красень — мужчина. Здоровенний, боксерської сили і невичерпаної енергії. Двадцятидворічна Муся, як її називали знайомі, простягла колишньому матросові обидві руки, і пара поринула в обопільне щастя, в життя, де одне відповідає за одного.

Проте, в Марії це було не перше кохання. Вона

Всі права застережені.

Copyright 1957 by the Author.

вже мала дитину від чоловіка, який дав їй горде ім'я, а сам, ледве прикритий землею, лишився в Херсонському степу. На плечах у того вилискували золоті погони, і він таких, як Гайдай, називав "бандитами".

Переможців не судять. Та й смішно було б у двадцять два роки одягти чернечу рясу й відмовлятися від життя. Крім того, Муся кохала. Коли вони йшли з Гайдаєм, на них мимохить спинялися очі мешканців міста, і найбільш експансивні не могли втриматись від захопленого вигуку:

— Чорт забери! Оце пара! Від них обов'язково буде якщо не Геркулес, то Олександр Македонський...

Муся розквітала з кожним днем. Висока, ставна, бездоганна у фізичній своїй будові, без жодної видимої, чи захованої хиби.

Гайдай хотів дитини, але Муся тверезо заборонила.

— Юркові тепер три, — казала вона. — Хай йому стане шість, а тоді — будь ласка. Нема чого мені одразу занехаювати себе!

Чоловік погодився і, треба віддати йому справедливість, був порядним батьком нерідному хлопцеві, не дорікав дружині "золотопогонним" його походженням. Взагалі, про минуле в квартирі Гайдая розмова не було. Розмова точилася коло близького, сьогоднішнього, такого, що відчувалося на смак або на дотик.

Політики Гайдай не любив. — Моя справа, —

казав він, — була вибороти владу для робітників і селян, а як тепер їм ступати та клянцись — не знаю і знати не хочу. Мені більше доподобило охороняти те, що є...

Через два роки після шлюбу з Марією, Гайдай, як знавець далеких маршрутів, дістав відрядження не то в Канаду, не то в Аргентину — супроводжувати цінний вантаж. Муся лишилась сама. І ось тут, у швидкому часі, захопило її третє кохання. Власне, Муся почала сумніватись, чи було в неї кохання друге... Смішно говорити про духову спільність з Гайдаєм, чоловіком — буйволом, який засинав у театрі і за два роки не прочитав жодної книжки. І коли пригасло у Мусі захоплення фізичною силою чоловіка, відчула вона перевагу над ним і роздратування. В думці Муся охрестила його непоетичним ім'ям "бичок", а в розмові з близькими знайомими почала називати просто: "мій дурень".

Через місяць після від'їзду чоловіка, Муся зайшла до своєї приятельки, Віри Сергіївни, і тут познайомилася з її новим квартирантом, Андрієм Шекерою. Андрій працював у редакції, жив сибарітом, виключно для себе, швидко привертав симпатію людей за гострий розум і увагу до чужої душі. І менш ніж через два тижні, красуня Муся, зазираючи в Андрієві очі, шепотіла:

— Любий! Ти зовсім, зовсім інший, як мій чоловік. Ти не кинеш мене, Андрійку?

Новий коханець мовчав. Він вдвлявся в чорні

озера — очі, у прекрасне обличчя Мусі, приємно втомлений, задоволений з її жагучих пестошів. Він не хотів думати про якісь обов'язки, бодай у цю хвилину, і запитання Мусі вразило його, як пробудження після чарівного сну: шкода, що кінчився сон, і починається буденна дійсність.

— Андрійку, я тебе питаю. . .

Андрій знизав плечима.

— Люба моя! Уяви, що тобі подарували троянду. і ти говориш до неї: “Обіцяєш мені не зав'язнути, бути такою ж пахучою завжди?”

Муся зрозуміла алегорію і, як жінка — власниця, образилась. Надула рожеві уста, підтягла ковдру аж до підборіддя. Але Андрій був такий цікавий співбесідник, так уміло змінив тему, що Муся простига йому брак патосу.

Вони зустрічались майже щодня, і в місті, вікритому для всіх вітрів і всіх очей, сплели навкруг них веселе звинувачення. Всі ждали: що буде, коли повернеться Гайдай. Казали, що без крові, бодай без великого скандалу не обійдеться, бо матроська душа не стерпить. . . .

А вийшло зовсім несподівано і навіть банально. З чарівною усмішкою Муся попередила чоловіка ще подорозі з вокзалу:

— Між іншим, ти почувеш тут про мій зв'язок з журналістом Шекерою. Так ось, це правда. Але нічого фізичного в цьому зв'язку нема. Просто, це ці-

кава людина, з якою легко себе почуваш. Підемо сьогодні до нього?

Гайдай спробував огризнутись і послати до чорта духового приятеля дружини, але вона його настільки присоромила, настільки, здається, щира була в своїй радості з його повернення, що здоровенний Гайдай здав позиції, і ввечері, навантажившись заморськими горілками та стравами, почвалав знайомитись із суперником.

Вони пили втрюх, власне, вп'ятьох, бо були щеголодарі Андрієвої квартири — милі люди, які, звичайно, тримали в таємниці пустощі Мусі і квартиранта.

Між суперниками запанувала приязнь. Гайдай запропонував брудершафт, пізніше дуже дбайливо відніс і поклав у ліжко більш вразливого щодо чарки Андрія, а другого дня, коли хтось хотів “посвятити” Гайдаю в суть справи, сухо сказав:

— Не тріпайсь, братухо. Бо дам ось тобі рази по голові і відповідати не буду.

Гайдай показав “братусі” кулака завбільшки з дитячу голову, і на цьому скінчилися намагання приятелів відкрити очі “дурному матросові”.

Муся, звичайно, стала обережнішою. Вона зустрічалася з Андрієм у таких місцях, де й спокушеному слідчому не прийшло б у голову їх шукати. Вони крали в життя те грішне і солодке, яке ніколи не піддавалося забороні, і шасливо, без охорони законом, жило в усі часи.

Чи догадувався про щось Гайдай? Хто знає, що було в тому твердому і водночас довірливому серці. Іноді, сидючи з Андрієм, він цілком серйозно пропонував:

— Бери Мусю. Вона не для такого обрубка, як я. Буде тобі чудова дружина.

І дивився проникливо, як суддя, що дошукуються правди.

Андрій удавав цілковиту байдужість.

— Друже, — казав він, — хіба ти мене ще не зрозумів? З мене ніякий чоловік, це по-перше. А по-друге, здається, ти не маєш підстав запідозрювати в чомусь свою дружину.

2.

Я не бажав близькості з нею. Вона була прекрасна, наче витвір славетного скульптора, нею можна було милуватись, як досконалим зразком краси. але в глибоких здалеку очах — озерах виднілося дно і... я розумів свого приятеля.

Вона охоче цілувалася зі мною трохи пізніше, коли вони (втьох) переїхали з маленького міста над річкою до столиці.

Мені доводилось часто проходити повз квартиру Гайдая і Мусі. Не знаю, чи пробігла вже тоді чорна кішка між нею і Андрієм, але коли мої, вивчені Мусею, кроки відзвонювали по коридору, раптом відчинялася її двері і, спокуслива, як гріх, вона питала:

— Поспішаєте, Славку? А може б, зайшли?

У неї, за її словами, часто боліла голова. Вона лягала в ліжко, клала на чоло білу мокру ганчірку і всміхаючись так, наче казала:

— Ех ти, тюхтію!

Тоді я сідав біля неї і, міцно стискаючи, починав цілувати ніжні повіки з довгими війми, уста, що пахли свіжим яблуком, чудові груди.

Муся блідла, а я раптом схоплювався, казав, що маю невідкличні справи і біг геть від спокуси.

Не уявляю тепер, як вистачало мені витримки... Але я робив це свідомо. Мене незвичайно тщило це тіло, над чарами якого я міг безкарно знущатись.

Точніше, між нами відбувався своєрідний герць. Я все очікував, коли Муся кине свої, наче з мармуру висічені руки, навкруг моєї шиї і не пустить від себе, а вона, мабуть, сподівалася серйозних слів і більш рішучої дії.

З Гайдаєм я ще офіційно знайомим не був. Він з перших днів переїзду до столиці перебував у відрядженнях, а коли на два — три дні завертав до дружини, вона берегла його спокій.

— Мій дурень дома. Хай відпочине. Не приходьте до нас.

— Але цікаво було б познайомитись...

— Нічого цікавого нема. Бичок. Вип'є літр і п'яним не буде. Ви, Славку, до такої компанії не здатні.

І дивилась не то із зневагою, не то з викликом.

Мовляв, якщо приборкала бичка, приборкаю й цуцика...

Але я цуциком не став. Біс його знає, яка сила відштовхувала мене від Мусі. Не було жодної заборони, було тільки чекання упевненої в своїй владі жічки, і ця упевненість породжувала протест, більший за незалежне, окреме в своїй суті, прагнення крові...

Муся раптом почала проповідувати мораль. Вона в очі і за очі картала чоловіків, які "тільки про одне й думають." Вона обурювалась жінками, що не давали відсічі Дон-Жуанам і йшли назустріч в їх бажанні мати те саме "одне".

Муся рішуче порвала з Андрієм і організовувала культурні вечірки зі співами й танцями, (доречі, вона добре співала), з невинною грою в доміно або в карти.

Всякого роду залицання на цих вечірках висміювались. Муся вміла обливати холодною водою не тільки тих, хто починав флірт із нею, але й з іншими.

— У компанії, — казала вона, — будьте компанійськими, а хочете сантиментів, фіглів-міглів, шукайте затишного місця.

Якось я хотів, за старою звичкою, обійняти Мусю, коли вона, розшарівшись, пекла в кухні млинці.

— Тільки без рук, Славку, набридло! — вголос сказала Муся і нервово пересмикнула плечима.

Чорт забори! Я її не розумів. Дивна була ця метаморфоза після безборонного дозволу інтимності.

Проте, мені це було байдуже. Красуня Муся,

Марія Лебідь, не зачепила в моїй істоті того нерву, який примушує вирувати кров і робити всякі дурниці. Я посміхнувся, попросив вибачення і пішов до стола.

Незабаром мені довелося поїхати в відрядження. Я три місяці не був у столиці, а коли приїхав, довівся, що Гайдая кудись перевели, і Муся поїхала разом з ним.

3.

Минуло ще три місяці. Настав травень і така бажана відпустка. Я йшов уздовж набережної Ялти, зазмаглий, як горіх, наповнений до країв цілющим кримським сонцем, і раптом почув:

— Славку!

Я озирнувся. Мене здоганяла Муся, але яка! Крим зробив з неї щось незвичайне. Природна краса ще більш окреслилась, набрала казкового чару. Легка тьмяна просвічувала фігуру, за якою, мабуть, гаявся б не один мистець. Я з захопленням дивився на свою давню знайому.

— Не пізнаєте, Славку? Може, ви вільний, то підемо разом..

Чи треба казати, що я пішов би, коли б навіть був тричі не вільний.

Я взяв Мусю під руку й відчув, як калатає моє серце, наповнене новим, незнайомим мені почуттям.

— Дурниці! — розхолоджував я себе. — Відпо-

чинкова снага проситься назовні. . . Не бачив я Мусі?

Але ж — ні! Чому я був байдужий до гарненьких курортних пань і панянок, чому до жодної так непереборно, так владно мене не тягнуло?

— Мусю! Який я радий, що зустрів вас.

— Справді? А може, ви зайнятий? То я не маю права затримувати. . .

До чого злопам'ятні ці жінки!

— Ні, Мусю, мила, хороша, я нікуди не піду, навіть коли проганятимете.

Задоволений вогник блиснув у очах красуні.

— Ви якийсь несхожий, Славку. . . Дивно!

— І ви несхожа... З ким ви тут, у Ялті?

— Сама. Власне, я мешкаю в Сімеїзі, а сюди приїхала в деяких своїх справах.

У напівтемній від навислого балкону кімнати, в просто обставленій кімнаті для приїжджих, я милувався Мусею — чарівним, наче вперше побаченим, видінням. Було дуже гаряче. Муся лукаво запитала, чи можна їй зняти сукню, і коли лишилась у самому купальному костюмі, я зрозумів, чому люди годинами простоюють біля картин і статуй, чому високоосвічені мистці одружуються з неписьменними натурщицями, чому закривав очі на поведінку Мусі Гайдай і тяжко страждав кинутий нею легковажний Андрій. Муся дійсно заслуговувала на поклоніння.

Я, як безумний, цілував її, морем і магноліями пахнуче тіло, говорив слова, яких і сам не чекав від

себе, широко пропонував себе на все життя. . .

Муся задоволено посміхалась, відповідала на мої поцілунки, але коли я, цілком збожеволівши, хотів переступити останню межу, рвучко підвелася і, ніжно зазираючи мені в вічі, зупинила:

— Не треба, Славку, можуть увійти. Хай дома, в Сімеїзі, чуєш? Зачекай трохи. . .

— Але ж ти одна там?

— Одна, одна. Хто ж у мене є?

— А чоловік?

— Мій дурень? З тим давно скінчено.

До відплиття катера в Сімеїз лишалося дві години. Я готувався, наче перед вінчанням, бігав з Мусею по місту, робив різні закупи. Цілий кошук був у нас з їжею, питвом і ласощами. Адже сьогодні ця красуня стане моєю і, звичайно, я від неї нікуди й ні до кого не піду, бо. . . нема дурних. Як я не помічав раніше цієї клясичної, неповторної краси!

Ми сиділи на палубі катера, ніжно пригорнувшись одне до одного, і всі думали, що ми молоде подружжя. Не доїжджаючи двох кілометрів, вирішила злізти і пройти пішки — чудовим парком, біля підніжжя якого лежало величне блакитне море.

— Кохаєш? — питала Муся, допомагаючи мені нести кошук. — Справді, кохаєш?

У мене не було слів. Я тільки пожадливо тягнувся до її обличчя, цілував гарячі уста, пригортав до себе чарівну голівку.

За якихось двісті кроків від квартири Муся зупинилась.

— Славку! Я хочу тобі щось сказати. Не розсердишся? А проте, вирішила вона по павзі, і якась болюча нотка затремтіла в її голосі, — хай краще дома, щоб ти відчув. . .

Ми увійшли в маленький котедж, весь обсаджений квітами і обвитий плющем. Назустріч нам підвіся з крісла велетень у білій піжамі, з мужнім і приємним обличчям.

— Знайомтесь! — сказала Муся. — Мій чоловік, а це приятель Андрія, я тобі колись про нього розповідала. Випадково зустрілися в Ялті.

Я почервонів від несподіванки й образи.

— Гайдай? — спитав я досить таки дурнувато.

— Гайдай, Гайдай... Присаджуйся! — без лайвої церемонії запросив господар. — Мабуть, хочеш їсти? Мусю, швидко. Раз-два!

Мене здивував цей тон. Муся пересмикнула плечем, наче від холоду, гнівно промурмотіла “чорт!” і пішла в кухню.

— А горілки не догадався захопити? — питав Гайдай. — Тут, на жаль, не дістанеш.

Я сказав, що горілка є.

— От і добре! Молодець! Хильнем, значить.

Муся почала опоряджувати стіл, Гайдай кудись вийшов. Я вп'явся в неї поглядом, і певне, в ньому було стільки злого вогню, що вона спустила свої чудові вії.

— Ти не могла придумати чогось більш дотепного?

— Так само, як колись ти. Чи, може, ти нікола не тікав від... мого кохання?

І тут я зрозумів усе. І напад на чоловіків, і нервові її “без рук”, і тепер оце запрошення. Це була помста, дрібна помста жінки за те, що її випадкова примха не впала одразу навколішки, не стала слухняним цуциком.

— Сьогодні катера назад нема?

— Славку! Любий!

— Облишмо, Мусю, непотрібну ніжність. Я завжди був щирим і саме сьогодні, а не раніше сказав, що кохаю тебе. Тобі ж, на мій погляд, зовсім не треба було запрошувати когось свідком твого щасливого подружнього життя.

Муся вирівнялась і недобрий вогник блиснув у її чорних очах.

— Коли б ти знав, як я ненавиджу цього... хама.

— Тоді я не розумію тебе.

— Не розумієш? Ех, Славку! Ви незрівняно вищі за нього. Ти і... Андрій. Але для вас, мрійників, жінка — вантаж: Вона вам потрібна не для сім'ї. Не вистачить у вас порохи тримати постійно біля себе дружину.

— Ти помиляєшся! — заперечив я.

— Ні, не помиляюсь. Ну, скажи, взяв би ти на свої плечі жінку, яка нічого не вмє робити, крім хатніх справ, та ще й має дитину? А Гайдай узяв, і не

кине, доки я не піду сама. Та мені йти нема куди, правда ж?

Я промовчав.

За вечерею чоловік і жінка ввесь час сперечались, наче хотіли показати свою перевагу одне над одним.

— Поклади мені ще бичків! — просив чоловік.

— Маєш руки сам! — відповідала дружина.

— Хоч би не бруднив так сорочок. Зранку вдягнув, а вдень уже треба скидати...

— Помиєш! Однаково нема чого робити.

Було неприємно слухати ці суперечки. Відчувалась якась розколина, наче два вороги змушені жити вкупі і не в їх силі розірвати це співжиття.

Хто з них винний? — запитував я себе і, не знайшовши відповіді, вирішив напитись. . .

Ми з Гайдаєм поглинули всю горілку і все вино (Муся в цьому участі не брала), розмова перейшла на громадські теми, і я побачив, що це зовсім не така брутальна і обмежена людина. Ні, він був розумним, він досконало розбирався в державному господарстві, цілком відповідав своїй посаді директора санаторія. Політичні питання Гайдай, за звичкою, старанно оминав.

— Ну, любий гостю, будемо мабуть, спати! — сказав Гайдай. — Де ти йому постелила. Маріє?

Він провів мене до моєї кімнати, побажав доброї ночі і повернувся назад.

Ранком у Мусі були заплакані очі і вона зовсім не розмовляла з чоловіком.

— Прощай! — прошепотіла вона, коли Гайдай кудись вийшов. — Прощай, Славку, не сердься, я не можу тебе провести, бо...

Вона притисла свої уста до моїх з такою силою наче хотіли роздушити і свої й мої, і ледве встигла відсахнутись, як увійшов чоловік. Рука моя стисла малого папірця, залишеного Мусею.

— Ну, пішли, друже, за півгодини буде катер! — сказав Гайдай.

Ми сиділи вдвох на камені, біля моря, і я слухав коротку несподівану сповідь колишнього матроса.

— Мій дорогий, не легке життя, будь воно тричі прокляте! Ти ось знаєш Мусю.. Ні, ти її не знаєш. Це надзвичайно чесна жінка, вона ніколи ні з ким мене не зраджувала, а проте, я волів би краще зради і теплоти, ніж оцієї постійної зневаги з її боку... А знаєш, за що? — спитав по павзі Гайдай? — За те, що я не її поля ягода, не інтелігент, як вона. А те, що я маю людську душу, до уваги не береться. Ех!

Гайдай стукнув величезним кулаком по каменю.

— Коли б не проклята партійна дисципліна, кинув би все під три чорти і — в море, навколо світу.

— А Муся? — запитав я необережно.

— Тобі б залишив... Ні, брате, Мусю я не віддам нікому. Будемо з нею гризтися, як собаки, а одне одного не кинемо. Такій жінці потрібний мужчина, а не дрібнота. От як, голубе!

Я пригадав, як Муся запевняла мене годину назад, що вона не живе з “ідіотом”, що він бачить від неї “фігу,” і не знав, кому з них вірити.

Раптом із-за хвиль показався білий катер, кинув якір за двісті метрів, і до берега помчав, щоб узяти пасажира, легкий човен.

Гайдай міцно потис мені руку й почав підійматися вгору. Його велетенська постать зігнулась, і стало шкода цієї людини, яка здібна страждати.

На катері я розгорнув і прочитав записку Мусі. Там була адреса:

Ялта, Масандрівська 22, Ніна Олексіївна Кайданова.

А нижче дрібними, нерівними, певне, похапцем написаними літерами, додано:

“В суботу, о 5-ій вечора, тут чекаю. Якщо хочеш, твоя М. Л.”

Слово “твоя” було підкреслено двічі.
У п’ятницю я виїхав з Ялти додому.

П О М С Т А

Минуло п’ять років подружнього життя, але й досі непізнаний, якийсь загадковий, він, чоловік. Ще коли залицявся, здавалось, осягнула, проникла в людську душу, сподобала...

Чудний, ох, чудний! Хіба не видно, як щось не до смаку? Блимне одразу вогник у очах, хвиляста зморщка проріже переднісся, але ж — ні слова. Ну, скажи, вилайся навіть, буде легше тобі і другому. Ні! Мовчання. Тільки мовчання і лагідна посмішка.

Так, день за днем, місяць за місяцем котилося життя — одноманітне, наче піщана колія. Він — робітник, вона — хатня господиня. У нього обов’язок державний, у неї домашній.

Двічі на місяць привосив заробітню платню, всю, до копійки. Роби, що хочеш! Пити? — Ні, він не пив. Цигарки? — Вони йому байдужі. Хоч би й не було зовсім. Театр, книга, жінки, нарешті? — Ні, ні і ні!

Наймиліша розвага у вільний час була — робити рямочки... Різноманітні — з дерева, з гіпсу, з паперу. А які чудові! Мистець. Справжній мистець.

Проте, він творив не для самої приємности. Че-

рез стареньку тітку — вдову мав збут і досить добрий додатковий заробіток. Гроші ділив нарівно: між тіткою і дружиною. Гроші, взагалі, його не цікавили.

— Саню, — казала дружина напередодні свята, — може, підемо кудись у гості?

— Ні, Лідочко, не хочу. Йди сама.

— Але ж мені незручно самій.

— Чому незручно? Дурниці! Скажеш: чоловік зайнятий.

Або:

— Саню, сьогодні гарна картина...

— Ну, то йди!

— А ти?

— Ні, у мене нема настрою...

І так шоразу, коли не рахувати винятків.

А ще ж оті нічні зміни. До чого сумно лишатись одній уночі. Тиждень денна, тиждень нічна, ось уже шостий рік.

Не так думалось. Була мрія й про маленьке створіння, яке б наповнило життєву порожнечу, але, певне, не судилось.

А навкруги жодної близької істоти. У сусідок інтереси обмежені, суто — міщанські, нема до кого слова сказати. Листи від подруг дають лише хвилине задоволення. Кухня, прання білизни, миття підлог. Знов кухня, знов прання білизни... А головне — одна. Шість днів і шість ночей на два тижні — порожня, мовчазна квартира.

І ось прийшло "воно". Яюсь випадково познайо-

милася через сусідку. Відрекомендувався: технік Стеценко. Був молодий, жартівливої вдачі, чудово співав.

Спочатку ходили разом до кіна, потім запросила до себе, пізніше, яюсь увечорі, віддалася з усією жагою забороненого солодкого кохання.

Про майбутнє не було мови, бо Стеценко раз на завжди попередив:

— Жодних сантиментів. Одружуватись принаймні років п'ять не буду, а коли одружусь, то тільки з вільною, з дівчиною. Розумієш?

Ліда розуміла і брала те, що їй пропонували: крадене, грішне і хвилююче.

Але тепер з'явилася рівновага, чоловікова байдужість не дошкуляла боляче, ба навіть дружина була влячна за неї. Хай. У нього своє життя, у неї своє. Тільки б не помітив.

І він не помічав. Ходив на свої зміни, вільний час використовував для рямочок, був завжди лагідний.

А люди вже гули гулом. Сміялися над чоловіковою короткозорістю, хитали зневажливо вслід йому головами.

Одного разу зупинив його товариш.

— Слухай, ти святий, чи дурний?

— А що?

— Нічого не знаєш?

— Йй-бо, не знаю!

— Відпросись з нічної зміни і прийди додому. Тільки тихенько.

— Нашо?

— Побачиш..

Уперше в серце чоловіка було впорскнуто отруту.

“В чому річ? Ліда? Не може бути! Хіба їй чогось бракує?!”

Він пропустив одну ніч, а на другу, десь біля дванадцятої, відпросився — до ранку.

Ось і квартира. У нього запасний ключ, стукати не треба.

Тихо відімкнув, увійшов у спальню, засвітив сірника. І одразу впали в око чужі черевики і обриси двох голів на подушці. — Та — ак..

Чоловік включив електрику і сів на стільці. Спокійне, навіть усміхнене обличчя дивилося прямо на ліжку.

— Ну, що ж, молодий приятелю, господар прийшов. може, звільните місце?

З жахом у очах схопились обоє, не прочумані, ще не зовсім зрозумівши, як усе це скоїлось...

— Ти йдеш разом з ним?

— Ні. . .

— То лежи. А ви, молодий приятелю, будь ласка, розплатіться. . .

— Чим можу?

— Грішми. Ви ж провели ніч з моєю дружиною

А за це платять.

Дрижача рука поклала на стіл гаманець.

— О ні, це занадто. Який ви неекономний! Коли

завжди так платитимете, лишіться старцем...

Господар вийняв три карбованці й повернув гаманця власникові.

— Надобраніч!

Стукнули двері за вибіглим гостем, у кімнаті zostалися чоловік і дружина.

— Саню!

— Ну?

— Удар же. Прожени! Чого дивишся? Чого?

Але на обличчі чоловіка була усмішка. Він тільки сказав: “Я хочу спати” — і пішов до другої кімнатки.

Ой, яка довга ніч! Господи, який сором! А де ж помста, де? Чи він, справді, святий?

Кидалась до ранку без сну, з палаючими щоками, самотня, збезчещена, наче забруджена в щось гідке, чого ніколи не можна відмити.

А на ранок вийшла в передпокій, стривожена стуком. Чоловік наглухо прибивав до стіни, напроти вхідних дверей, нову рямочку. Що то?

На білому папері, під склом, було наклеєно три карбованці, а знизу гарно, великими літерами написано:

ЦИХ ТРИ КАРБОВАНЦІ ЗАРОБЛЕНО МОЄЮ ДРУЖИНОЮ ЗА НОЧІВЛЮ З ТЕХНИКОМ СТЕЦЕНКОМ.

— Що ти робиш? — крикнула, як божевільна. — Зніми!

Спокійне обличчя обернулося до неї.
— Не зніму і ти також не знімеш. Зрозуміло?
Кинулась навколішки, цілувала руки, ридала.
— Краще убий, ніж ця ганьба. Благаю тебе!
— Ні! Я вирішив. Буде так.
— Але ж усі побачать, знатимуть. Боже мій!
— Знатимуть? Ну, звичайно. Для того й робить-
ся, щоб знали.
І вийшов із усмішкою кудись до сусідів.
За два дні її зняли, на щастя, ще живою. з пет-
лі.

ЧЕРЕШНЕВИЙ СОН

— Рижулю! Рижулечко! Завтра я цілий день
вільний, і ми їдемо в черешневе господарство...

Дівочі уста розтуляються в задоволену усміш-
ку, в сірих очах срібною блискавкою спалахує ра-
дість.

Як я люблю ці очі! Вони відзеркалюють усі по-
чуття, і навіть дрібні рухи кожного переживання вид-
ніють у них, наче піщинки на дні криниці.

Рижуля.. А втім це тільки пестливе прозвисько.
Волосся у неї світлокаштанове, майже русяве, воно
злегка кучерявиться і ледве дістає до комірця сукні.
Це мода сучасности, хоч тут надзвичайно пасували б
коси.

Проте, в моїй думці все, що торкається її, понад
критикою. Це, власне, дев'ятнадцятилітня дитина,
дивно збережена серед бруталного, розкладеного
оточення.

Я нахиляюсь, черпаю кухлик з бочки бензину,
а вона підставляє забруднені металом і фарбою ру-
ки. І знов я спостерігаю в сірих дзеркальцях подяку
за увагу.

Ми їдемо разом вулицею — байдужі до цікавих

і охочих на плітки людей, ідемо далеко, на околицю міста, де височіє старий, занедбаний, ще поміщицький, парк.

Крізь листя продирається вечірній, трохи прохолоджений, промінь, і разом з легким вітерцем біжить вистрибом по доріжках. Чорний пеня від дуба, наче низька діжа, причаївся серед кущів ліщини, засгунає прохід.

— Сядемо?

— Так. У мене щось болять ноги.

Мила, ти могла б не говорити цього. А чи я не знаю праці, яка вимагає восьмигодинного стояння? Часто, з болем, я бачу, як стрункі ноги червоніють і набрякають, та зарадити не можу. То є твій фах.

Ми сідаємо і горнемося одне до одного. Вона кладе мені голову на плече, дивиться в синє небо над собою і говорить:

— Чи думала я, що мій новий начальник за якийсь місяць стане мені таким рідним... Ти знаєш, коли я перші дні заходила до твоєї кімнати й одержувала роботу від тебе я думала: Ось людина, якій байдуже все на світі, крім її паперів...

— І ти мене боялась...

— Так. Бо я мала не тільки віком у порівнянні з тобою. Твоя голова для мене необ'ємна...

Вона рвучко обертається і цілує мене гарячими устами.

— І ти ще нікого не кохала?

— Ні. Не віриш?

— Чому б я мав не вірити?

— Не кохала нікого. Ні душею, ні тілом. Проте, ти зможеш сам у цьому переконатись...

До серця мені припливає шалена кров. Я здригаюсь, усе туманіє навколо. Е, ні, голубе, досить тих дурниць - необміркованих і егоїстичних. А як далі?

— Про що ти думаєш, любий?

— Про те, що ти дитина, чиста, прекрасна дитина, і що ми з тобою завтра досхочу їстимемо черешні.

Вона сміється всім обличчям, а в очах стрибає хитренький бісик, який щось заперечує.

— Може, підемо додому?

У неї вираз незадоволення.

— Ти втомився? А мені так гарно серед цього свіжого повітря. Я б, здається, сиділа тут до ранку...

І ми дійсно сидимо майже до світання. Я оповідаю їй безліч справжніх і вигаланих історій, не криючись, викладаю перед нею все своє життя — бурхливе і грішне, навмисне, розчаровую її, а вона щетісніше тулиться до мене і шепче:

— Бідний! Ах, як мені тебе шкода!

— Чому? — дивуюсь я.

— Бо ти ж, власне, не мав коло себе людини. Хіба ті жінки, що тебе зраджували, або що ти їх зраджував, думали про свою душу?

— Я не розумію тебе...

— Але ж душа може бути притулком і для бур'яну і для добрих рослин. То залежить від себе. Отже, ці рослини мусіли заглушити бур'ян у тобі...

Нічого подібного я не чув доти. І я в захваті хапаю її на руки і несу по осяяній місяцем доріжці, гойдаючи наче немовля. Люба моя! То ж моя “необ’ємна” голова схиляється перед твоєю мудрістю. Тож я в тридцять чотири роки мушу вчитись у дитини.

Боже, як гарно жити на землі! Ранок такий свіжий і прозорий, сон такий легкий і міцний. Мені сниться дівчина, що викоплює бур’ян і натомість насаджує ніжні, чарівні, пахучі квіти..

До свідомости доходить стукіт. Це, певне, господиня, але чого їй?

— То ви не їдете? А ви ж замовляли на сьогодні коней...

Я одразу просинаюсь. Рівно одинадцята година. І мій конюх Лаврін, з дивною для українця точністю, жде на передку легкої таратайки, відганяючи батіжком мух від конячих спин.

— Я зараз, Лавріне! Через...

— Добре, добре, зодягайтесь собі.

Через п’ятнадцять хвилин ми мчимо вулицями. Зустріч на околиці, бо все ж таки незручно “казенними” кінями заїздити за дівчиною...

— Мабуть, доведеться там, коло верби, зачекати, — кажу Лаврінові. — Поїде ще одна особа.

Але раптом бачу напереді знайому постать у білій хустинці і босоніж.

— Вірусю, сідай!

Коні зупиняються. Я обгортаю плащем рожеві

під легкою тканиною плечі, і ми котимо широким польським шляхом, обсадженим вербами.

— Ти задоволена, Вірусю?

Вона тисне під плащем мою руку й шепче:

— Я майже не спала. Все думала про твою розповідь.

— І вже ненавидиш мене?

До мене обертається здивоване миле обличчя, і я читаю на ньому таку ласку, що серце моє розквітає, як троянда.

За сорок хвилин кінчається наша подорож, бо що таке вісім кілометрів доброї дороги для добрих коней?

— Вертайся, Лавріне, я тут буду до вечора.

— Приїхати знову?

— Ні, якось доберусь. Не треба.

Ми самі. Черешневе господарство вклоняється нам усіма деревами, і всі дерева — до наших послуг, бо нема установ, які б не хотіли дружити з представниками офіційної Музи...

Вірусю вже сидить на гілляці і заохочує, власне, глузує з мене:

— Мабуть, не злізете. (Серйозно, на “ви”, бо поблизу люди). — Та я нарву й для вас...

Тоді я блискавкою опиняюсь на вершечку і починаю живитись. Люди розходяться, нам ніхто не заважає. За якусь годину ми наповнюємо великого кошика. Наповнюємось самі і йдемо геть за господарство, в степ. Сонце слівить очі. лізе за сорочку. га-

рячить шкіру. Нічого! Від сонця не треба ховатись. У ньому життєдайна сила і ліки від багатьох спокус.

Ми сідаємо серед великого трав'яного простору, і я продовжую незакінчену вчора інтимну розмову.

— Ти казала вночі, що готова зв'язати своє життя з моїм, але при денному світлі ти, мабуть, не. . .

— При денному світлі я це підтверджую.

— Але ти нерозсудлива, дитино. Через шість років тобі буде двадцять п'ять, а мені сорок. Я обернусь на буркотливого діда, може, на додаток, у мене буде ревматизм, і я наповнюватиму кімнату "охами" й "ойками". І тобі доведеться водити мене під руку, як санітарці.

З її обличчя не сходить ясний вираз.

— Мені чомусь здається, — каже вона задумано, — що ти ніколи внутрішньо не зістаришся. Надто багато в тобі любови до життя і надії на майбутнє, а такі і в шістдесят років лишаються незмінними.

— Тим гірше, — відповідаю я, — бо мені ще може заманутися стрибнути в гречку. . .

— Ну, це в значній мірі залежатиме від мене. Я постараюсь тобі не набриднути. До стрибків тягнетих, що або зневірились, або переситились.

Рішуче, це дівча має рацію. Але де воно набрало розсуду, того душевного здоров'я, якого, на жаль, так бракує нашій молоді. Чи, справді, джерело здоров'я походить від первісності буття, криється де-б там, у Білопільській околиці, далекій і байдужій до сучасного політичного прогресу. Недаремно відвер-

нув я погляд від міської гістерії і прибув сюди, у глушину, у "відсталу дільницю". Ах, справа зовсім не в тому, що мені імпонують слова дівчини, що росте від них мій високоінтелігентський гонор. Я все життя намагався ставитись до себе критично, засуджувати, а не виправдувати, прагнув простоти, яка єдино, прикрашує людську особу. Я волів іти прямою стежкою, але мені не щастило, і я збочував на грішні манівці, бо не в силі був виконати прекрасну Христову заповідь: прощати образу. І я шкодував, що я поганий християнин, бо християнство — це ідеал, до якого мусить прагнути людство також у наступні тисячі років.

Павза затягнулась. Ми їмо в цей час "дачний" обід. Віра підсовує мені більші шматки і вимагає:

— Їж. Тому ти такий худорлявий, що їси, як пташка. Нема кому тебе бити. . .

— А ти й битися вмієш?

— Ого! Макогоном!

— Доведи. . .

— Нема макогона. А так, певне, не подужаю.

Віра зав'язує в хустину рештки обіду, потім кладе мені на коліна голову і просить:

— Розкажи що-небудь, вигадай. Я так люблю тебе слухати. Наче, читаю, тільки що не втомлюються очі.

— Хіба не дитина? Вона досі любить казки!

І я переносу її з буденної дійсності в край чудес, забуваючи про все, поринаю в стан образного

думання — напружений і нервовий. Тоді всяка перешкода діє, наче прилюдний ляпас, тоді може стати ненависною найближча людина...

Віра слухає мене, притаївши позих, а коли я кінчаю, каже:

— Шкода, що я не знаюсь на стенографії. Я б записала все, що ти розповів, бо ж вдруге ти, мабуть, не пригадуєш. Проте, я можу навчитись стенографувати...

Я цілую зі вдячністю маленькі руки з рухливими пальцями і підводжусь. Ми бігаємо по лузі, плетемо вінки, забираємось геть далеко, в балку з несподіваним струмком між камінням, п'ємо холоднюю воду, бризкаємо одне одному в обличчя і сміємось, як діти.

Додому вертаємось пізно, вже в сутінках, несучи разом "за вуха" досить важкого кошика. Віра заходить на хвилину до мене, щоб розділити черешні, і я при світлі лампи бачу, які в неї забруднені ноги.

— Чекай, — кажу я, — зараз принесу тобі вода, і ти одягнеш панчохи й черевики, бо в темноті покалічишся, босоніжко.

Вона відмовляється, щоб не завдавати мені клопоту, та я вже ставлю білу мису, мило, закочую рукави й обмиваю порох, що прилип до її пальців і підшов.

Вона червоніє й сміється, кричить: "я сама"! але я прошу сидіти спокійно й доводжу справу до кінця. Коли я витираю чистенькі ноги рушником. Віра обхоплює мою голову й каже:

— Який ти добрий, наче, мати. . .

Так, я і справді хочу бути матір'ю, батьком для неї, вона на те заслуговує.

Я проводжаю "мою дитину" додому, і зараз же повертаюсь назад, щоб дати спокій і їй, і собі.

Все це ще вперше в моєму житті, така плято-нічність. . .

Я хотів бути порядним, хотів!

Не скажу, що то мені легко давалось. Пізніше я не один раз горів, як у тифі, небеса опускалися наді мною, щастя ніжно й настирливо стукало в вікно мого серця, але я кликав на допомогу твердість і йшов геть.

Коли ми розлучались, і вона по-дитячому ридала в мене на грудях, я казав:

— Дитино, так буде краще. Хай я не завдам тобі розчарувань. Бродязі місце серед бродяг, бур'янові — серед бурянів. Я не хочу заглушити рослинку, про яку ти колись згадувала. . .

— Боже! — вигукнула вона. — Але ж ти знову помилишся, шкодуватимеш, я це знаю напевне. Ти гадаєш, що робиш мені послугу, але почуття, що я його маю до тебе, віддати іншому я не зможу. Віддам лише тіло. Любий, не їдь! Побудь біля мене хоч один місяць. Я не затримаю, не обвинувачу, якщо не схочеш лишитись далі. Не їдь!

Я поїхав. Мені здавалось, що я не в праві лишитись. Я хотів зберегти в пам'яті миле обличчя дівчини серед стиглих черешень і очі, які відзеркалювали

кожне дрібне переживання. Бажав для неї щастя. Зустрічі з юнаком непопсованої душі. Родинного за-тишку — любого і надійного. Усього того, в чому я не був певним, що зможу їй дати. А ще мене вабила химера мандрів і цілодоброї незалежності.

Це було давно. На мої плечі впав тягар жахливих переживань і спостережень, і тільки нехтї до насильства відводить від моєї скроні руку з револьвером.

Де ти, сіроокий сон мій? Якщо смерть не забрала тебе з цього світу, я б хотів сказати, ні, з болем крикнути тобі тільки два слова:

— Я шкодую!

Г Р А

У готелі провінційного міста, вже тиждень часу, їх мешкало тільки четверо: три чоловіки і жінка. Власне, це була бригада по обстеженню культурно-побутових умов робітництва, яку вирядив ЦК Професійної Спілки. Бригада відвідувала робітничі житла, їдальні, червоні кутки, щось занотувала в бланкоти, а зрештою нудилася. Вона добре знала, що нічого в тих умовах не зміниш і не покращиш, що висновки, навряд чи дочитані до кінця, будуть підшиті до справи, і головний їх сенс полягає в словах майбутнього річного звіту:

“ЦК Спілки проробив велику роботу в ділянці вивчення робітничих умов. Було виділено спеціальну бригаду”...

Три чоловіки і жінка, щоб досконало обізнатися з побутом, мусіли прожити тут два тижні. Це не так легко після столиці та ще й беручи під увагу четверте підряд відрядження, а на додаток, сіру, плакучу осінь.

Що тут є? Паршивеньке кіно з старими — прес-тарими фільмами та з дерев'яними лавками замість стільців. Ресторанчик — такий брудний, що почина-

ло нудити від першого погляду, а страви, так би мовити, підсилювати враження. . . Наприклад, одного дня члени бригади констатували у своїх тарілках з борщем наявність бичачих хвостів. Звичайно, хвости -- річ їстівна, але ж вони були майже в первісному вигляді, з шерстю. . .

Бригада покликала завідувача ресторану.

— Скажіть, будь ласка, що це таке?

— Хряц.

— Хвіст, то — пак?

— Коли вам не подобається слово хряц, то хай буде хвіст. У нас клієнти цю річ дуже люблять.

Відповідь занотували в чотири блокноти. З того часу, правда, хвостів бригаді не попадалось, але ж харчування не покращало. Провінційні традиції незламні.

Нудно. Нема куди подітись увечорі. Пробували читати — болять очі від тьмяного світла. Анекдоти і побрехеньки спротивили, бо їх розповідали ще за часів царя Гороха. Чорт його забери, таке життя!

А люди в бригаді дійові і зовсім не старі, найбільше — тридцять п'ять років. Двоє жонатих і двоє вільних, в тому числі товаришка Клава. Дивна жінка, до речі. Партійка, але елегантна, з приємними манерами, і сама принадна, як гріх. Сині великі очі, природно — червоні уста, тіло, як у статуї. Пробували на дозвіллі залицятись — відсторонила...

— Не витрачайте. — каже, — хисту, надаремно все це, я флірту не потребую.

А тут не зовсім і флірт. Юрко Ляшенко просто умирав за нею, руку, серце і весь заробітний бюджет готовий був запропонувати...

Клава хитала гарною голівкою.

— Ні. Категорично. Наїмся ще колись цього лиха подружнього...

Та й справді. Чого їй, вільній, молодій, не виситає? Грошей? — Вона одержує сімсот карбованців на місяць. Одягу? — Будь ласка, може кожного дня вбирати інший. Щороку вона їздить на курорт, добре відпочиває, ну, і зрештою, нема нестатку в кавалерах... Ого! Партквиток тепер той же посаг. Багато товаришок по партії, поганючих на вроду, здобули собі таких чоловіків, що красуні худнуть від заздрости... А Клава до партквитка має ще й не абиякі зовнішні дані. То ж вона чекатиме наркома!

Ледве перевалило на другий тиждень. Набрало все гірше гіркої редьки. Уже бригада нічого не носить в блокнотах, та й майже не виходить із готелю. Старші чоловіки сплять дві третини доби. Юрко, з причини відштовхнутого кохання, все щось пише. Клава приводить до порядку свої різноманітні туалети. Скоріше б долому!

Раптом, напередодні від'їзду, очікувана й приємна подія: бригаді прислали гроші. Треба сказати, що всі вони "витрусились", нагадували ще тиждень тому своїй установі, але, як іноді буває, трапилась помилка: гроші замість до Замостя, поїхали до Запорожжя, а вже звідти повернулись на дійсну адресу.

Отже, вирішили погуляти, як слід. Не пішли до набридлого ресторану, а купили харчів на базарі. домовилися з сусідкою, щоб приготувала смачних страв. Звичайно, не забули і про горілку та вино.

Обід, власне, вечеря, бо за стіл сіли о сьомій годині, після оформлення від'їздних справ, був дуже веселий. Виголошували жартівливі тости, деклямували, співали, наче б і не було двоглибного нидіння. Завтра додому, до гомінкої столиці, геть від цього провінційного багнища!

— Товариші! — сказав один із старших бригадників, — а чи не перекинутись нам разок — другий у карти? Га?

Клава зморщила гарненький ніс.

— Як вам не сором? Зовсім не розумію захоплення цією грою.

Та більшість була “за”, і Клавин голос лишився самотнім.

Грати почали в розповсюджене і загально-значе “очко”. Спочатку обережно, з копійок, а потім...

— У банку п'ятдесят карбованців, — проголосив банкир. Отже, стук...

Клава сиділа біля картярів і спостерігала з усмішкою.

— Товаришко Клаво, — сказав банкир, — попробуйте шастя. Один раз...

— Справді?

— Атож. Ну, програєте десять карбованців. Чи вам шкода?

— Давайте! — простягнула руку Клава.

Прийшов туз. За Клавою було останнє слово. Двоє партнерів програли: один двадцять п'ять, другий десять.

— Отже, в банку вісімдесят п'ять. На скільки ви, Клаво?

Юрко Ляшенко порадив:

— Певний виграш. Не може бути, щоб побив усі карти.

Тоді Клава стукнула кулачком.

— На всі?

— На всі.

До туза прилучився валет. Після нього прийшла десятка.

— Ви програли.

Удаючи байдужість, Клара кинула на стіл сто карбованців.

— Будь ласка, дайте здачі.

— То продовжуємо?

— Продовжуємо.

Клаві не шастило. Вона виймала червінець за червінцем, нервувалась, то зменшувала, то збільшувала ставки, і до одинадцятої години ночі лишилась із самими дрібними грішми. Ставити більше нема чого. Позичити хіба? — Ні! У Клави самолюбство на першому пляні. І хочеться відігратись, хочеться ухопити за чуба оте картярське шастя і повернути його обличчям до себе...

Майже божевільно блищать великі сині очі, ру-

м'янець відступив від шок, пошерхли губи. І гарна і разом з тим негарна ця охоплена газардом жінка.

— Покиньте, Клаво! — сказав хтось співчуваюче. Адже вам явно не щастить.

— Мені пощастить! — крикнула Клава. — От що, товариші, пропоную останню ставку... Грошей я більше не маю, але... ставлю себе. Хто хоче грати?

Чоловіки, хоч і досить підпиті, витріщили очі.

— Ви серйозно?

— Цілком. Я програла сімсот карбованців і в таку ж суму оцінюю себе, звичайно, тільки сьогодні. Отже, умова: або я виграю, або... цю ніч я в розпорядженні того, хто виграє.

Гра почалася. Три чоловіки і жінка блискали божевільними очима, дрижали руки. Смикались, наче байдуже усміхнені, уста...

— Банк!

— Половина банку!

— Банк!

Гроші то викладались на середину стола, то присовувались до гравців. П'ятсот... Двісті п'ятдесят... П'ятсот... Сімсот п'ятдесят... Тисяча... П'ятсот...

— Банк!

Клава дала карту... Ще одну... Ще...

— Двацять два. Ви відігрались, товаришко!

Цей вигук вихопився у Юрка Ляшенка з великим жатем, майже з розпачем.

Тоді підвелася, бліда, усміхнена, гарна і негарна водночас, кинула карти на стіл.

— Тільки, товариші, умова, як між порядними людьми... Про це, крім нас чотирьох, не повинна знати якась чужа душа ні тут, ні дома, в столиці. До побачення!

Повільно тяглася остання ніч у провінційному готелі.

НЕПРИМИРЕННИЙ

Була дванадцята година дня. Сяяло сонце, приємно ковзались ноги по гарячому піску. Я йшов від станції до міста, де не був три роки. Мета моя — офіційна, службове відрядження, але є й нагода побачити друга — давнього і близького.

Очі здалека шукають номер 27. Ось він. Високі ворота, добрий, обшальований будинок, звичайно, житлової кооперації, бо у друга, як у того Тимоша: тіло і душа...

— Можна?

— Прощу!

Я відчинив двері. Спиною до мене сидів мій рухливий, молодий приятель, на колінах у нього була чепурненько одягнена, років до двох, дівчинка, яку він ретельно годував.

Ми гаряче потисли одне одному руки.

— Ну, обідатимемо! — сказав друг. — Раз-два буде, і за півлітром, доречі, не треба бігти, стоїть у шафі. А ти, донечко, зачекай. Дам ще м'яся і картоплі, а потім цукерку...

— Кетку! — повторила дівчинка, і на її гарненькому личку відбилосся дитяче захоплення.

Ми цокнулись, за звичаєм, і випили. Дівчинка смішно прижмурила оченята і, мабуть, копіюючи батька, прошепотіла:

— А-хх!

— Бач. — розсміявся друг, — допомагає переживати. — Розумнице моя!

Слухай, Сергійку, а де ж дружина?

— Дружина? Еге! Була у собачки хатка. Проте, жива, здорова і тобі кланяється...

— Я не розумію тебе, Сергію.

— А чого тут не розуміти? Розійшлись, як у морі кораблі, ну, і все...

— Але ж дитина...

— Дитину я вкрав. Витягнув, як злодюга, через вікно, і тепер увесь час боюсь, щоб не потягли назад...

Держачи на руках доньку, друг підійшов до шафи, дістав із полицки шоколядну цукерку і дав дитині.

— Ну, що треба зробити?

Дівчинка обняла батька за шию, притулилась личком до його щоки і промовила:

— Татусю мій!

— Чуп? І щоб я віддав таку радість? Та нізачо в світі! Це моя найчистіша і найсвятіша любов.

— Ти живеш один?

— Один.

— І не важко з дитиною?

— Ані скільки. Ого! З такою дитиною підлітку упорається.

НЕ ПРИМИРЕННИЙ

Була дванадцята година дня. Сяяло сонце, приємно ковзались ноги по гарячому піску. Я йшов від станції до міста, де не був три роки. Мета моя — офіційна, службове відрядження, але є й нагода побачити друга — давнього і близького.

Очі здалека шукають номер 27. Ось він. Високі ворота, добрий, обшальований будинок, звичайно, житлової кооперації, бо у друга, як у того Тимоша: тіло і душа...

— Можна?

— Прошу!

Я відчинив двері. Спиною до мене сидів мій рухливий, молодий приятель, на колінах у нього була чепурненько одягнена, років до двох, дівчинка, яку він ретельно годував.

Ми гаряче потисли одне одному руки.

— Ну, обідатимемо! — сказав друг. — Раз-два буде, і за півлітром, доречі, не треба бігти, стоїть у шафі. А ти, донечко, зачезай. Дам ще м'яся і картоплі, а потім цукерку...

— Кетку! — повторила дівчинка, і на її гарненькому личку відбилосся дитяче захоплення.

Ми цокнулись, за звичаєм, і випили. Дівчинка смішно прижмурила оченята і, мабуть, копіюючи батька, прошепотіла:

— А-хх!

— Бач. — розсміявся друг, — допомагає переживати. — Розумнице моя!

Слухай, Сергійку, а де ж дружина?

— Дружина? Еге! Була у собачки хатка. Проте, жива, здорова і тобі кланяється...

— Я не розумію тебе, Сергію.

— А чого тут не розуміти? Розійшлись, як у морі кораблі, ну, і все...

— Але ж дитина...

— Дитину я вкрав. Витягнув, як злодюга, через вікно, і тепер увесь час боюсь, щоб не потягли назад...

Держачи на руках доньку, друг підійшов до шафи, дістав із полицки шоколядну цукерку і дав дитині.

— Ну, що треба зробити?

Дівчинка обняла батька за шию, притулилась личком до його щок і промовила:

— Татусю мій!

— Чув? І щоб я віддав таку радість? Та нізачо в світі! Це моя найчистіша і найсвятіша любов.

— Ти живеш один?

— Один.

— І не важко з дитиною?

— Ані скільки. Ого! З такою дитиною підліток упорається.

— І на роботу ходиш з нею?

— Звичайно. Робота у мене через дорогу, та й не довга. Чотири — п'ять лекцій відчитав і — ходу. Отож, і ця учениця слухає.

Я нічого не розумів. Ще три роки назад бачив я в цьому ж будинку щасливе, тоді ще бездітне подружжя, гарну струнку жінку з блакитними очима, веселу і рухливу, як і чоловік, а тепер — маєш..

— Та розкажи ти, Сергію, толком. Слово чести, я не второпаю.

Друг мій посмутнів.

— Не знаю, чи зрозумієш ти. Мене, звичайно, не виправдують, але ж я інакше не міг... Тобі відомо, що одружилися ми за обопільним коханням, знаходили спільну мову, інтереси, все... Але так було лише рік. Я волю бути самим собою. Це — найбільше задоволення людини. Люблю піти кудись, не попередивши домашнє "начальство", запросити до себе також без попередження. Люблю сидіти коло вікна і мріяти мозочки. Або ще вночі, при повній тиші, працювати..

— Ну, і тобі забороняли?

— Чекай. Люблю догадуватись, чого людина хоче... Давати, коли не вимагають, ділитися думками, коли є в цьому душевна потреба. І я ненавиджу підозріння.

— Звичайно, безпідставне?

— Так. Це найгірше, коли тебе починають підозрівати в тому, чого ти не зробив і навіть не думав зробити. Це так само, як практикують у...

Друг нахилився і прошепотів кілька страшних літер...

— Сергію, скажи по правді, ти стрибав у гречку при дружині?

— Присягаюсь тобі — ні.

— А як ти поводи́вся після народження дитини? Кажуть, звідси починається розлад...

— Тепер я тебе не розумію. Як поводи́вся? Я виростив дитину. Мати її тільки годувала. Все інше — і купання, і ночі безсонні над колискою, і прогулянки — належало мені.

— Добровільно?

— Цілком. Я ніколи не думав, що так любитиму дитину. Ну, і вона платить мені тою ж ціною. Ще як жили разом із матір'ю, була біла. Іде кудись мати — нічого, іде батько — такі сльози, що душа рветься...

— То, може, мати не любить дитину? Рідко, але бувають такі.

— Любить. Вечорами вартує тут, на розі, щоб гобачити. Плаче.

— А ти?

— А я кажу: Он мама. Хочеш до неї?

— Ні! — проказала дівчинка, несподівано втручаючись у розмову і, пригорнувшись до батька, знову прошепотіла:

— Татусю мій!

— Сонечко мое золоте! — нахилився до неї мій друг. — Хіба тільки вб'ють, тоді я від тебе відступлюся.

— А справді. Як же ти взяв? Законно?

— Ого! Тут був такий тарарам! Комісія приходила, жінвідділ. . .

— Ну?

— Ну, і знайшли, що дитина має всі потрібні умови і найкращий догляд. А матір такого догляду не забезпечить, бо мало заробляє. Мати відвідує дочку двічі на тиждень, за умовою.

— Не позивались?

— Ні. Я попередив: роститиму, як квітку, пушинці не дам упасти, життя не пошкодую для неї. А візьмеш силою — на аліменти не розраховуй, тільки ти мене й бачила. А вона вже мене знає.

— І все ж таки, Сергію, мені дивно. Ну, скажемо, посварились, поговорили на високих нотах, а потім і кінець. Нашо ж було розходитись?

— Друже, ти мене не агітуй! Ми розійшлись завжди і, я гадаю, ще одної дружини (не жінок, а дружини) у мене не буде ніколи, і саме тому, що тяжко розчаровуватись. Я тобі розповів, який я. Розповідав колись і їй, та й сама вона повинна була взнати. Але ж, мабуть, дуже важко знайти людину, з якою, живучи в одній кімнаті, врешті не прокляв би її. Ти чув про таку методи тортурів — шипіння?

— Шипіння?

— Так. Ш-ш-ш-ш.. Як змія! “А ти куди ходив?”

— Ш-ш-ш-ш.. Де випив? — Ш-ш-ш-ш.. На кого подивився? — Ш-ш-ш-ш.. Чому не спиш? — Ш-ш-ш-ш..

Кому то пишеш листа? — Ш-ш-ш-ш.. Знаю, тільки й думаєш про жінок! — Ш-ш-ш-ш.. А в мене нема черевиків! — Ш-ш-ш-ш.. Дрова кінчаються! — Ш-ш-ш-ш-ш .. “ Так далі, і таке подібне.

Друг злегка стукнув кулаком по столі.

— Чорт забори! Хіба так важко бути чуйливим? Та я подумаю і про черевики, і про дрова, тільки не шипи, Бога ради, не терзай моєї душі. Ну, вистачить! Ходім тепер кудись. Любка звикла до післяобідніх прогулянок, а потім покладу її спати.

Дівчина, сміючись і щось лепечучи, принесла свій капелюшок і біленьке пальтечко. Батько одягнув її, оглянув пильним поглядом — чи все в порядку, і ми пішли в зелений міський сквер.

Пахло липою. Продирався промінь крізь листя. поспішали кудись люди. Раптом з-за повороту алеї показалася молода, гарна жінка. Вона на мить спинилась, наче вагаючись, зблідла і пішла назустріч.

— Добридень, Олю! — вклонився я їй.

— Добридень...

— Як живете?

Жінка хотіла щось відповісти, але глянула на холодне, замкнене обличчя чоловіка і на дитину, що притислася до його грудей і, закривши рукою очі, пішла далі.

Мені стало боляче.

— Сергію! — сказав я. — А може б, помирились? В ім'я дитини!

— А справді. Як же ти взяв? Законно?

— Ого! Тут був такий тарарам! Комісія приходила, жінвідділ. . .

— Ну?

— Ну, і знайшли, що дитина має всі потрібні умови і найкращий догляд. А матір такого догляду не забезпечить, бо мало заробляє. Мати відвідує дочку двічі на тиждень, за умовою.

— Не позивались?

— Ні. Я попередив: роститиму, як квітку, пушинці не дам упасти, життя не пошкодую для неї. А візьмеш силою — на аліменти не розраховуй, тільки ти мене й бачила. А вона вже мене знає.

— І все ж таки, Сергію, мені дивно. Ну, скажемо, посварились, поговорили на високих нотах, а потім і кінець. Нашо ж було розходитись?

— Друже, ти мене не агітуй! Ми розійшлись назавжди і, я гадаю, ще одної дружини (не жінок, а дружини) у мене не буде ніколи, і саме тому, що тяжко розчаровуватись. Я тобі розповів, який я. Розповідав колись і їй, та й сама вона повинна була взяти. Але ж, мабуть, дуже важко знайти людину, з якою, живучи в одній кімнаті, врешті не прокляв би її. Ти чув про таку методи тортурів — шипіння?

— Шипіння?

— Так. Ш-ш-ш-ш.. Як змія! “А ти куди ходив?” — Ш-ш-ш-ш.. Де випив? — Ш-ш-ш-ш.. На кого подивився? — Ш-ш-ш-ш.. Чому не спиш? — Ш-ш-ш-ш..

Кому то пишеш листа? — Ш-ш-ш-ш... Знаю, тільки й думаєш про жінок! — Ш-ш-ш-ш... А в мене нема черевиків! — Ш-ш-ш-ш.. Дрова кінчаються! — Ш-ш-ш-ш-ш .. “ Так далі, і таке подібне.

Друг злегка стукнув кулаком по столі.

— Чорт забери! Хіба так важко бути чуйливим? Та я подумаю і про черевики, і про дрова, тільки не шипи, Бога ради, не терзай моєї душі. Ну, вистачить! Ходім тепер кудись. Любка звикла до післяобідніх прогулянок, а потім покладу її спати.

Дівчина, сміючись і щось лепечучи, принесла свій капелюшок і біленьке пальтечко. Батько одягнув її, оглянув пильним поглядом — чи все в порядку, і ми пішли в зелений міський сквер.

Пахло липою. Продирався промінь крізь листя. поспішали кудись люди. Раптом з-за повороту алеї показалася молода, гарна жінка. Вона на мить спинилась, наче вагаючись, зблідла і пішла назустріч.

— Добридень, Олю! — вклонився я їй.

— Добридень...

— Як живете?

Жінка хотіла щось відповісти, але глянула на холодне, замкнене обличчя чоловіка і на дитину, що притислася до його грудей і, закривши рукою очі, кішла далі.

Мені стало боляче.

— Сергію! — сказав я. — А може б, помирились? В ім'я дитини!

— Ні! Хай, коли хоче. знову виходить заміж, а з мене досить. Покиньмо про це!

Через два роки я довідався, що Оля дійсно одружилась і кудись виїхала з новим чоловіком. Друг мій лишився самотнім.

ТАК ЗАКІНЧИЛАСЯ МРІЯ

Перше, що кинулось у вічі Барвинському, коли він увійшов до вітальні, це — радість на обличчі Ната. Радість, наче намальована, така, що простягає назустріч усі листя й усі квіти. Ната не відповіла на привітання, вона лише захоплено дивилась, і Барвинський одразу схопив ситуацію: так, його кохають навіть більше, ніж він гадав.

— Ната!

— Ах, Боже мій! Сідай же, сідай! Ти втомився? Адже вісімнадцять годин їзди. За хвилину обідати-мемо...

І стиснувши обидві руки Барвинського, легка, пишна, як бузкова галузка, вийнула пахощами двадцятої весни і сяйвом уперше розкритого серця.

У сусідній кімнаті забряжчали тарілки.

Барвинський оглянувся довкола. Дуже затишно, одразу відчуваєш дівочий смак і природність кожної речі, що займає своє місце не з учорашнього дня.

Власне, не могло бути жодної підготовки, бо ж Барвинський, за звичкою хитруна, приїхав, не попередивши. Через це й старенька (домашня) сукенка, і

ноги без панчіх. Не чекала. Тепер уже вона появиться в святочному...

А хто ж ще тут мешкає? Мати? Сестра? Друге ліжко позбавлене дівочих прикмет, ширше і значно простіше....

Ось знову легкий вітер від дверей і... Ну, звичайно, перевдягнена, з ледь підфарбованими крильцями брів. І на обличчі — та ж сліпуча радість.

— Ходімо...

— Наточко!

Спалахує пристрасть. Упевнена в сприятливому відгукові, вона заперечує таку прозу, як обід... Хіба це насамперед?

— Іди сюди!

На рожеві уста лягає палець, а голова робить рух убік. У суміжній кімнаті є хтось, перед ким не треба афішувати інтимности.

Барвинський знайомиться з заміжною сестрою Ната. У неї двоє дітей. Чоловік чи у відрядженні, чи на роботі. Сестри не є подругами, бо значна різниця в роках. Це скоріше — заступниця матері.

— Натко, запрошуй гостя, він поклав собі пташину порцію...

— Слухайте! (Це Ната) — Я не вмію просити, але це ж несерйозно...

— Ви повірите, — каже Барвинський, — я тільки-що добре поїв на станції.

— А хто вас просив їсти на станції? — обурюється Ната. — Дуже мило!

Яка вона чудова, коли сердиться. Стільки ще в неї дитячого, безпосереднього. Вона навіть замахнулася, наче хотіла вдарити Барвинського по руці.

— Ой! — жартома скрикнув Барвинський, — не лякайте. бо апетит пропаде.

Барвинський актор. Не за фахом, а по-аматорському. Переляк на його обличчі відбивається так природньо, що Ната закидає голову і дзвінко сміється, блискаючи негорочними зубами. Навіть поважна сестра розцвітає усмішкою і від цього стає на кілька років молодшою.

Обід проходить загалом весело. Барвинський не така людина, щоб відчувати незручність, а тим більше, будити її в інших. Він мешкає в столиці. Він стикається з усіма прошарками суспільства. Він — ловець душ... Гарно це чи не гарно, але кожен прошарок має його за свого. Він інтелектуаліст, він робітник, і він обиватель. Бо інакше — важко наситити жадобу знання, зазирнути в колодязь чужої людської істоти.

— Слово чести, — каже в кінці обіду сестра Ната, — я бачу вас уперше, а маю таке враження, наче знайома з вами п'ять років...

Ната любовно дивиться на Барвинського. "Недарма, — промовляє її погляд, — я оцінила його".

Так. Барвинський — вправний містифікатор.

Вони з Наткою йдуть у міський парк. Власне, не парк, це він тільки так називається, а сквер. Там густі куші і лавки між ними. І ось на лавці першій (у

житті Нати) поцілунок. Трепетний, як мет метелика і солодкий, як сон про щастя.

— Я кохаю тебе! — каже вона. — Кохаю ще відтоді, коли ти очолював установу, а я була твоєю підлеглою. Ти не догадувався?

— Ні! — щиро відповідає Барвинський. — Не догадувався, бо ти завжди уникала навіть на мене дивитись.

— А я дивилась... коли ти не бачив. Я не спускала з тебе очей.

Підла думка гадючкою сковзає в мозку Барвинського: “Школа. Ти була б моєю значно раніше”. А вголос він зауважує:

— У мене правило: жодних романів з підлеглими дівчатами. Це шкодить авторитетові установи.

Ната щаслива. Він тут, він — її мрія, молода зірка, про яку пишуть у журналах, що вона має осяяти небозвід.... А проте, суть не в цьому. Ната — проста, безхитрісна дівчина. Нема мови про якийсь розрахунок, є тільки високе, як небо, почуття.

І тому поцілунки Барвинського вводять у кров електричний струм, а слова дорівнюють музиці. Ох, ці слова! По-за тим Барвинський намагається бути чесним. Він не каже: я приїхав за тобою, я обрав тебе. Ні, він чесний по-своєму, по безчесному, і нічого не обіцяє. А чому він приїхав? Бо у нього справи в цьому місті, а ще було ніжне листування, і він ним захоплювався. Так, захоплювався листуванням з дівчиною, яка ще нікого не кохала. Може, це велике нещастя,

коли маєш два “я”. Чисте і прекрасне на самоті, за письмовим столом, і звичайне, паскудненьке, донжуанське поруч з молодим, дівочим тілом.

— Юрку, ти маєш сестер?

— Маю.

— Молодших від себе?

— Одна молодша, друга старша.

— Такі ж гарні, як ти?

— Гарніші. Значно гарніші. В мені ж нема нічого особливого. Так, пересічна постать, яку можна зустріти на кожному кроці..

Ната заперечливо хитає головою. У неї окрема думка, окремий погляд. І вона говорить:

— Я б хотіла бути твоєю сестрою..

— Для чого?

— Щоб бачити тебе кожного дня, клопотатись тобою, допомагати тобі.

— А я б не хотів.

— Чому?

— Бо сестру не можна любити так, як я люблю мою Натусю.

— Як же ти мене любиш!

— Отак!

Барвинський стис дівчину в обіймах і припав до її уст із такою силою, що хруснули молоді кісточки і з зубів виступила кров.

— Ой, не треба так, любий, ти мене задушиш...

Ніч усе щільніше згортала свої крила. Сквер майже спорожнів. Спізнені пари поспішали додому.

— Ходімо, Юрку, мені страшно.

— Не бійсь. Ти бачиш, що я маю?

Барвинський вийняв з кишені і показав, близько піднісши до обличчя дівчини, чорний, з блискучим металом, “кольт”.

— І все ж таки ходімо. Ми ще посидимо в нашому садку. Ходімо, любий!

Садок? Коли б не було згадано про садок, Барвинський не пішов би. Адже потрібні певні умови, інакше пропаде вечір...

Трамвай швидко довів Барвинського і Нату до вулиці, де вона мешкала. Темний, уночі, будинок жодним рухом не зраджував життя в ньому. Невеличкий садок ледь чутно шелестів листям.

— Бачиш, як тут приємно, Юрчику. Краще, ніж у сквері. Правда?

— Ти золото. Ти прикрашаєш кожне місце, моя кохана!

Ната схилила голову на плече Барвинського. Вона ще досі не може опам'ятатися від свого щастя. Довгі місяці мрій, трепетне чекання пошти, його листів, де слова пахли весняними конваліями, де відкривався якийсь новий, невідомий, незрозумілий, але прекрасний світ, повний музики, творчого кипіння, чудесних перемог над життєвою буденщиною. О, Боже, з якою радістю вирвалася би Ната з цього провінційного міщанського міста, щоб самій взяти участь у повноцінному людському існуванні, поринути в книжки, випити з них досвід і мудрість, а потім відда-

ти це для загального добра... Жодних особистих розрахунків не мало серце дівчини. Закріпити, узаконити чоловіка, мати від того матеріальну користь для себе... Ні, це — дрібне. Просто любити і, люблячи, рости вгору, світлішати все більше, бути здібною власне сяйво розповсюджувати навколо...

Рука Барвинського ніжно гладить волосся дівчини, гарячі губи безперервно шукають її, таких же гарячих, губ. Ось він нахилиє її на лавку, б'ючи серцем — молотком у груди, дихаючи важко і часто, як у пропасниці.

— Юрку, не тре...

Але первісний звір уже вскочив у його оболонку. Рука шарпає тендітне дівоче убрання, нічний холод пробігає по шкірі ніг.

“Це мусить бути, — переконує хтось усередині дівчину. — Це невідмінно мусить бути!”

А вона пручається, в її душі рветься якась шовкова чи золота нитка, душа протестує:

“Тільки не так брутально, не так одверто, цинічно, навіть не чекаючи згоди”...

— Натко, ти тут? Іди спати, вже пізно.

Це — голос сестри з вікна. Сестри не видно, чути лише голос.

— Так, я йду. Зараз!

Дівчина схопилася й стрибнула на ганок, забувши попроситись, не спитавши, чи прийде він завтра.

Барвинський не дригав. Він переконував себе, що, власне, нічого не сталося, що не може людина

відповідати за раптове збурення крові й за різні дурниці у зв'язку з цим. Але денне світло — насмішкуватий дискусант, з яким тяжко сперечатись. Сонце наче підморгувало Барвинському: бач, як негарно повівся ти... психолог людського серця, дурень стовідсотковий...

Незабаром, після повернення додому, Барвинський дістав від Нати листа. Вона писала:

“Юрію, мушу бути з тобою одвертою. Я не дитина, розумію, що кожне кохання завершується так, як ти хотів завершити. Але ти поспішив. Я не була готова до того. Коли одразу гасне електрика і настає темінь, це — прикро. Людина, неприготована до теміні, розгублюється: Що робити? Куди йти? Кого покликати? Кохання — полохлива пташка, її не слід лякати. Я хотіла б виправдати тебе і не можу. Ну, для чого було тобі силою прискорювати те, що в свій час мало статися? Тепер не станеться, ні, про це й не думай. Шкода мені своїх мрій. Вони бувають, очевидно, раз у житті, а після того настає буденна реальність, отой стандарт, яким живуть мільйони. Може, ти зрозумієш мене, Юрію. Тепер я б тебе так широко зустріла, та й не потрібно нам зустрічатись”.

У кімнаті Барвинського було тихо й приємно. На письмовому столі посміхалося в рямці з морських черепашок чудове обличчя Нати. Барвинський зітхнув, вийняв із рямки фото, поцілував його і роздер на дрібні шматочки.

В У З О Л

I

Теплої серпневої ночі він випадково спинився біля чужого паркану й у цей час виразно почув, як там, за парканом, у темному садку, впало яблуко...

Тільки один короткий, приглушений травною звуком, але скільки збудив він забутого! І миле дитинство, коли бігав наввипередки з сестрою — захопити стиглий овоч, і пору ранньої юности, нічних поворотів з гулянки додому, і мрій рожевих, як та яблунева, запашна шкірка...

Підняти!

З'явилося непереборне бажання дістатись через паркан, знайти помацки, як колись удома, і з'їсти повільно, з насолодою відкусюючи смачні, холодні, хрумтливі кусочки.

За хвилину він був уже на тому боці і, схилившись, гостро вдивлявся в темну траву. Але раптом почув, як тріснула гілка, випростався й закам'янів... До нього тихо наближалось щось біле..

— Хто це? — вигукнув він півголосом.

— Власне, — була відповідь, — це запитання

більш законне для мене, бо сад усе ж таки мій...

Жіночий голос не приховував іронії й подекуди легкого роздратування.

— Вибачте мені! Ви можете Бог-зна що подумати, але, слово честі, я хотів тільки підняти впале яблуко.

— Не маєте яблук?

— О ні, не тому! — вигукнув він і відчув, як кров кинулась в обличчя. — Я не настільки бідний. Але вабила романтика, деякі спогади... Не знаю, чи зрозумієте ви..

— Цілком. І на знак цього — ось вам яблуко розладу, тоб-то яблуко згоди..

Він простягнув руку й узяв овоч, відчувши його вагу і соковиту стиглість. Проте, був невдоволений. Бажане втрачало свою незвичайність, наче випросив іграшку, яку вже мав у себе і не цікавився нею.

Дівчина перша порушила мовчанку.

— Я шкодую, що вийшла в сад. Зіпсувала вам настрої дитячого відчуття пригоди. Правда?

— Правда! — признався він. у душі вдячний за зрозуміння. — Я, власне, на якусь зустріч не сподівався.

Він намагався розгледіти лице дівчини, але беззорова ніч не давала змоги це зробити. Був тільки певний, що перед ним не жінка, а саме дівчина. спостерігши відмінні, ледве вловимі інтонації голосу, юну невикінченість рухів.

— Пробачте, коли вже так сталося, будьмо знайомі. Мое прізвище Лісовий. А ваше?

— Наріжна... Наталя. Слухайте, я знаю, що...

— Є Лісовий письменник... Скільки разів це чув!

— Ні, не те. Тут, у нашому місті, є співак... Тільки він не хоче виступати прилюдно, співає для вузького кола своїх знайомих...

Лісовий мовчав.

— Я вгадала? Так?

— Власне, з цим нема чого таїтись. Правда, я іноді співаю.

— О! — радісно вигукнула дівчина. — Не візьміть за нахабство й не відмовте мені... Одну тільки пісню! Яку хочете...

Лісовий зробив нетерплячий рух і підкреслено — брутально запитав:

— Я маю сплатити за яблуко?

І одразу ж розкався в цьому запитанні.

Дівчина хвилину помовчала, потім повернулася й пішла в напрямі будинку. Лісовий з двох стрибків надзгнав її.

— Наталю! Чуєте? Вибачте мені! Я не хотів вас образити. Власне, я не знаю, чому зірвалось те ідіотське запитання.

Наталя не озивалась.

— Ну, не сердьтесь! Я вам проспівую не одну, а... три пісні... п'ять пісень... Десять... До ранку співати-му. Добре?

Він узяв дівчину за руку й відчув легкий потиск її пальців.

“Значить, простила ... А чи варт вона того, — майнула негідна думка, — щоб давати такі аванси? Може, це якийсь “відворот?”

Тим часом вони наблизились до темних обрисів будівлі. В одному вікні сяяло світло.

— Зайдемо. — просто сказала Наталя, — візь-
мем хоч гітару. Я думаю, вам буде незручно співати без акомпаніаменту.

Лісовий завагався.

— Власне, я не знаю... чи до речі заходити в такий пізній час?

— Ще не дуже пізно. Біля дванадцятої години.

— А що скажуть ваші?

— Нічогосінько. Мені двадцять років, отже, я людина цілком доросла. Крім того, мати знає деякі мої погляди...

Слідом за Наталею Лісовий зайшов у окрему невеличку кімнату з окремим входом. Після темноти очі боляче вразило світло електрики, чітко окреслені предмети. Лісовий глянув на свою супутницю й занімів. Він не був уже зеленим юнаком, знав добро і зло, радість і горе, прекрасне і бридке. Але він ще справді не бачив такого обличчя. Золоте волосся, зібране ззаду в тугу зачіску, сяяло, як промінь. Темні очі, довгасті, водночас привітні і задумані, просились у душу. Чудові уста, зуби, ніс і маленькі, як у дитини, вуха. При високій розквітлій постаті, вражали своєю вивер-

шеністю, бездоганністю і чистотою. На Лісового глянула майже рафаелівська краса.

— Ну, — сказала Наталя — берімо семиструнну і повертаймось у сад. Я жадаю послухати таємничого співця...

Лісовий, все ще вражений, дивився на Наталю.

— Ви зрозумієте, — продовжувала вона, — що зараз я не можу вам запропонувати акомпаніаменту піаніно. Мої старі і малі сплять. Хай іншим разом.

Лісовий перевів погляд на лискучу чорну скриню, заставлену квітами, уявив собі, як літають по клавішах ці гарні пальці і відчув побожне тремтіння...

— Підемо? — запитливо глянула Наталя. — Гітара у мене не погана, мюлерівська.

У дальньому кутку саду, на ослоні між двома дикими грушами, вони сіли поруч, тільки що зведені випадком і вже відкриті одне одному, як світло і простір, як море і небо... Тихо шаруділа ніч. Інколи роняла пекучу золоту сльозу-зорю, блискала на сході сполохами...

Я сьогодні щось дуже сумую,
Про козацьку волю згадав...

Чистий, м'який баритон поплив над садом. У повітрі дрижали срібнометалеві звуки гітарних акордів, окреслюючи пісню, надаючи їй більшої переконливості.

Про ню слава широкого лунала,
Я тоді, як той вихор, літав...

Наталя сиділа нерухомо, відкинувшись на спинку ослона, і коли Лісовий скінчив, зітхнула.

— Далі? — запитав Лісовий. — Може, у вас є улюблена?

— Я люблю все гарне, щире. Назва не відіграє ролі. Співайте, будь ласка.

Дивлюсь я на небо,

Тай думку гадаю:

Чому я не сокіл?

Чому не літаю?

Голос линув, як потік, тремтів огненною пристрастю, скаржився, згасав...

Лісовий відчував, що співає так, як не співав ніколи. Поруч нього була дівчина — створіння високої Божої руки, ідеал краси, який може тільки присягнись у пору, незаплямованої розчаруванням, юности. Ось пройде ще година, не більше, і він попрошається з чарівним видінням, вернеться в убогу кімнату, ще гостріше відчує свою самотність. Він притис струни, різко обірвавши акорд, і підвівся.

— Добраніч, Наталю... Час відпочивати!

І тільки тепер він помітив у очах Наталі сльози

— Що з вами? Талочко!

Якось несподівано вихопилось це ніжне ймення, а солодкий дриж пройняв істоту, штовхнув до безсило опущених рук дівчини.

Вона тихо визволила руки і сказала:

— Даруйте мені. Надто вже я чуйлива, а ви так пристрасно співаєте.

І по павзі додала:

— Матимете час — заходьте до мене. Я вдома від п'ятої, як усі службовці...

Лісовий не сподівався запрошення і надзвичайно йому зрадів.

— Коли дозволите?

— Хоч і завтра. До речі, завтра субота, у мене мало лекцій, і я раніше буду вільна.

— То ви ще вчитесь?

— Ні, вчу. Виховую дітей.

II

Лісовий не скоро заснув у ту ніч. Лежав з розкритими очима, вдивлявся у мерехтливі тіні за вікном. І думав, думав...

Життя його не пестило. Рано втративши рідних, він потрапив у дитячу колонію і там виховувався до вісімнадцяти років. Потім його, як повнолітнього, передали на фабрику. З фабрики він утік, не витримавши "стаханівських норм", що за рік, як шашель, підточили його здоров'я. Тепер працює службовцем у господарській установі.

Була у Лісового мрія — учитись. Природа нагородила його не абиякими здібностями, але... цього замало. На саму лише мізерну студентську стипендію не проживеш. Два роки, і — майже напевно сухоти, а тоді вже навіть успіх, ім'я, хоч і другого Шаляпина?

Лісовий часом фантазував:

“Ось я перевіряю таблицю державної позики, ї проти мого нумера стоїть п'ять тисяч карбованців... Я їду в Київ, або в Одесу, знаходжу маленьку кімнатку на околиці, сплачую за рік наперед... Потім починаю вчитись. Працюю вперто, без жодних відхилень, навіть без розваг. Все це прийде згодом. Минає рік, другий, третій... Мене вже знають по консерваторських виступах, ставлять моє ім'я поруч з Норцовим, Славинським і іншими видатними співцями... Я одержую диплом. Я — соліст державної опери — їду в закордонне турне... І всюди успіх, оплески, визнання...”

— Дмитре Сергійовичу! Зачиніть вікно, дощ іде. І скільки разів вам уже казати? — кричить господиня.

Лісовий з палаючими щоками повертається до буденної дійсності, сердито стукає р'ямами і переходить до самокритики.

“П'ять тисяч... Хоч би сто карбованців зайвих — і то б шастя. Он черевки “просять каші”, на ліктях у сорочці дірки, зимової одежі — ніякої. За рік ледве стягнувся на середнього гатунку костюм, і носить його з такою обережністю наче він єдиний у природі... Ех, життя!”

Збираючись другого дня до Наталі, Лісовий довго вдивлявся в своє бліде виразне обличчя, в брови, що, як крила, розкинулись над очима, у м'яко окреслені уста.

“Не герой! — думав він. — Надто слабкий для

того, щоб боротись, досягати якихось вершин. Мабуть, так і пройде все життя за нудним канцелярським столом”.

Наталія зустріла Лісового в саду, біля будинку. Вона була ще краща, ніж минулої ночі. Нова волошка сукня надзвичайно пасувала до ніжної шкіри, до золоті голови, суперничала з очима блиском, наче синя вода, лилася з плечей.

Вразила її обстановка кімнати при денному світлі. Власне, тут не було нічого зайвого. Вузьке дівоче ліжко, піаніно з квітами, маленький письмовий стіл, кілька стільців. Але в розташуванні меблів, у кожній дрібничці відчувався смак, любов до оглядості, культура, яку не надбаєш у жодному найсуворішому пансіоні, якщо не було її прищеплено змалку.

Лісовий познайомився з матір'ю Наталі, і для нього став зрозумілим тон усього дому. Якщо хочеш вивчити дочку, придивляйся до матері. Ніколи яблучко не впаде далеко від дерева. Хіба трапиться якийсь ускіс: ранній відрив від родини, смерть батьків, а так — у повній мірі здійснюється закон копіювання.

Мати була розумна, чуйлива й енергійна. Вона, як і донька, працювала вчителькою, вже вислужила пенсію, але не хотіла кидати роботи, відгороджуватись від світу чотирма стінами. Вона уважно й лакаво розпитала Лісового, що він робить, де мешкає, чи має кого з близьких, одразу викликала симпатію ширим співчуттям до його долі.

Швидко на столі з'явився чай із смачними де-

машніми калачиками, з двома сортами варення. За годину після чаю, Лісовому запропонували випити щойно видоєного молока, і хоч він відмовлявся, не допомогло.

— Молоко — це півжиття, — казала мати. — Не було б у нас корови, не уявляю собі, як би ми жили.

Лісовий попросив Наталю заграги. Вона не відмовлялась, але ж, сідаючи до піаніно, тихенько сказала:

— А ви попросіть ще маму і тоді порівняєте. Мені до неї далеко.

Грала Наталя, на думку Лісового, посередньо. Він був дуже вимогливий до музики і співів, глибоко їх розумів. Але у Наталі виявилися здібності акомпаніаторки. Коли Лісовий почав співати, він одразу це оцінив і в пориві відвертості вигукнув:

— Боже, коли б я мав змогу хоч раз на тиждень вправлятись під такий акомпаніамент!

— То що вам заважає це робити? — просто сказала Наталя. — Навіть не один, а три-чотири рази...

— Ви мені пропонуєте свої послуги? Це надто великодушно.

— Я люблю співи і жодного труда не вбачаю в тому, що допоможу вам. Це буде моїм задоволенням.

Лісовий гаряче потиснув руку Наталі.

— Дякую від душі! Я ніколи цього не забуду.

Після Наталі грала мати, і Лісовий не міг не відчути різниці. Це було навіть непорівняно. Досвідчений майстер підкреслював вади учня, полонив музичне

серце Лісового. Він відчув величезну насолоду, не втримався від захопленого вигуку, коли завмер останній акорд.

А Наталя любовно дивилася на матір і сказала, звертаючись до Лісового. — Чули? Мені ще треба з'їсти не один казан каші, щоб дійти до такого виконання. Мама — мистець.

Швидко і приємно минув вечір. Не хотілося залишати цього затишного гніздечка з обдарованими, розумними жінками, цього тихого саду, де знову, разом з Наталею, дихав Лісовий свіжим, насиченим яблунеvim запахом, повітрям.

— Ви ще не бачили моїх молодших, — казала Наталя. У мене сестра чотирнадцяти років і дванадцятирічний брат. Вони пішли до родичів у село.

— А батько?

Наталя глибоко зідхнула.

— Батька нема, убитий на війні. Коли б ви знали, яка це була розумна і високоідейна людина.

Спогади навіяли на Наталю сум, і Лісовий, помітивши це, став прощатись.

— Отже, не забувайте, — запрошувала Наталя. — Чуєте? Без церемоній!

III

Минуло три місяці, і Лісовий став чоловіком Наталі. Він перевіз нескладне своє майно в будиночок у саду і був щасливий настільки, що не міг повірити

в це щастя. Прокинувшись уночі, світив електрику, вдивлявся в прекрасне обличчя дружини і шепотів:

— Боже! Як я Тобі вдячний!

Він швидко міцнів під доглядом другої матері, позбувся хворого кольору шкіри, змужнів, як деревце, звільнене від зайвої тіні.

Крім того, він твердими кроками йшов уперед. Багатий, але недостатньо оброблений голос, від регулярних вправ, набував артистичного вишкolu. Уже кілька разів Лісовий виступав у місцевих концертах і мав такий шалений успіх, що дружина і теща вирішили:

Діма мусить іти в консерваторію. Було б гріхом приспати родинними обов'язками його талант. Я-кось витримаємо.

Наприкінці літа Лісовий блискуче здав іспит і залишився в Києві. Гнітила туга за коханою дружиною, але ж вона завжди знаходила заспокоююче слово, підтримувала віру, розважала частими листами.

— Любий мій! — писала вона. — Я зробила салінчика біля тої яблуні, де ми познайомились, і вечорами, власне, ночами, після того, як підготуюсь до лекцій, приходжу сюди відпочивати. Мені здається, що нема смачніших яблук, як з нашого дерева. Адже через те яблуко я маю чоловіка, про якого мріяла в дівочтві, маю талановитого і коханого друга. Не сумуй, милий. Два місяці влітку будемо вкупі, крім того, матимеш зимову перерву. Чотири роки пробіжать непо-

мітно для нас, бо ми ж ще молоді.

Регулярно, що-два тижні, Лісовий діставав із дому пакунки, приготовані дбайливими руками, одержував гроші і не відчував студентських злиднів.

У січні Лісовому принесли телеграму: "Вітай з Миколою". Це було ім'я, яке вони з дружиною умовились дати майбутньому синкові. Молодий батько від радости не знав, куди подітись. Він хотів негайно їхати додому, але за півтора тижні починалися вакації, і тому вирішив зачекати. Але з яким натхненням готувався Лісовий до від'їзду. Накупляв подарунків дружині, тещі, підліткам. Придбав чудову пухку ковдрочку для сина й іграшок, які могли придатись найменше через рік. Проте, від повноти серця, цього не врахував.

Лісовий приїхав уночі і мало не біг від станції. Ближче, ближче. Ось уже знайома фіртка. Дружок гавкнув з підворотні... Любі мої!

Лісовий безконечно цілував дружину, кидався до коліски, прикладав палаюче обличчя до маленького чола і знову вертався привітати свою Наталю.

Дружина і мати тепло сміялись.

— Ну, що ти наробив? — питала Наталя. — Ведмедик... Возик... Коли це все придасться?

— Діждемось, голубко, діждемось. А що як зрештою ведмедиків оголосять дефіцитним крамом і доведеться за ними ставати в чергу? Запас не пошкодлив.

IV

Тиждень за тижнем скотився у безвість рік, потім

в це щастя. Прокинувшись уночі, світив електрику, вдивлявся в прекрасне обличчя дружини і шепотів:

— Боже! Як я Тобі вдячний!

Він швидко міцнів під доглядом другої матері, позбувся хворого кольору шкіри, змужнів, як доросле, звільнене від зайвої тіни.

Крім того, він твердими кроками йшов уперед. Багатий, але недостатньо оброблений голос, від регулярних вправ, набував артистичного вишкolu. Уже кілька разів Лісовий виступав у місцевих концертах і мав такий шалений успіх, що дружина і теща вирішили:

Діма мусить іти в консерваторію. Було б гріхом приспати родинними обов'язками його талант. Я-кось витримаємо.

Наприкінці літа Лісовий блискуче здав іспит і залишився в Києві. Гнітила туга за коханою дружиною, але ж вона завжди знаходила заспокоююче слово, підтримувала віру, розважала частими листами.

— Любий мій! — писала вона. — Я зробила селінчика біля тої яблуні, де ми познайомились, і вечорами, власне, ночами, після того, як підготуюсь до лекцій, приходжу сюди відпочивати. Мені здається, що нема смачніших яблук, як з нашого дерева. Адже через те яблуко я маю чоловіка, про якого мріяла в дівочтві, маю талановитого і коханого друга. Не сумуй, милий. Два місяці влітку будемо вкупі, крім того, матимеш зимову перерву. Чотири роки пробіжать не-

мітно для нас, бо ми ж ще молоді.

Регулярно, що-два тижні, Лісовий діставав із дому пакунки, приготовані дбайливими руками, одержував гроші і не відчував студентських злиднів.

У січні Лісовому принесли телеграму: "Вітай з Миколою". Це було ім'я, яке вони з дружиною умовились дати майбутньому синкові. Молодий батько від радості не знав, куди подітись. Він хотів негайно їхати додому, але за півтора тижні починалися вакації, і тому вирішив зачекати. Але з яким натхненням готувався Лісовий до від'їзду. Накупляв подарунків дружині, тещі, підліткам. Придбав чудову пухку ковдрочку для сина й іграшок, які могли придатись найменше через рік. Проте, від повноти серця, цього не врахував.

Лісовий приїхав уночі і мало не біг від станції. Ближче, ближче. Ось уже знайома фіртка. Дружок гавкнув з підворітні.. Любі мої!

Лісовий безконечно цілував дружину, кидався до коліски, прикладав палаюче обличчя до маленького чола і знову вертався привітати свою Наталю.

Дружина і мати тепло сміялись.

— Ну, що ти наробив? — питала Наталя. — Ведмедик... Возик... Коли це все придасться?

— Діждемось, голубко, діждемось. А що як з-птом ведмедиків оголосять дефіцитним крамом і доведеться за ними ставати в чергу? Запас не пошкоднів.

IV

Тиждень за тижнем скотився у безвість рік, потім

І одразу відчув нещирість у собі.

“Ні, небагато. Жодна так не співала і не заспіває. Жодна!”

Три вечори просидів Лісовий удома, читав, пробував розважатись, і нарешті, не витримав.

“Піду. Просто зайду в дім, скажу, що чув пісню, цікавлюсь нею, хочу переписати слова. Що ж тут такого?”

Біля восьмої години він стукав у двері огрядного будиночка. Відчинив якийсь дідок, запитливо глянув на елегантний костюм, перелякався.

— Вибачте, — сказав Лісовий, — я в особистій справі. Ваша донька вдома?

— Вдома... Віра!

У суміжній кімнаті затупотіли босі ноги й звідти вийшла дівчина років вісімнадцяти, з низьким чолом, маленькими очима й плесковатим носом. Майже жодної симетричної риси не було на цьому обличчі. Здавалося, природа помстилась на ньому і випустила в світ неймовірний брак.

— Та-ак, — подумав Лісовий, — дійсно... від краси далеко.

— Вибачте, — повторив він, — не вважайте мене за нахабу, але ж я чув одного разу, як ви співали і хотів би переписати слова цієї пісні. Дуже вона мели подобається...

Батько і донька приязно посміхнулись.

— Будь ласка, грошу, — сказала дівчина. — Зайдімо до тієї хати.

Обстановка всюди була проста, видно, роботи рук господаря. Прості дерев'яні ліжка, стільці. шафа...

— Сідайте у нас! — запросила дівчина. — І це ви, справді, тільки за піснею? Аж дивно!

— Проте, і ви любите співати...

— Співаю для себе, та не часто. Бракує часу, знаєте, мами у мене нема, багато роботи...

— А сьогодні ви дуже зайняті?

— Хочете, щоб я вам заспівала? Тої самої?

— Ні, іншої. Наприклад...

Лісовий навмисне назвав мало знаний, старовинний спів, у надії, що дівчина про нього не чула. Але, на здивування Лісового, вона відповіла:

— Ах, цей? Знаю. Я багато знаю пісень. Колись підраховувала, вийшло щось до трьохсот. Я й арії співаю... От тільки шкода, нема ніякої музики. Під акомпаніамент краще.

Лісовий мовчав.

— Добре. Я вам заспіваю...

Дівчина невимушено поклати на спинку стільця руку, хвилинку подумала, і ось у просторій, з добрим резонансом кімнаті, залунала арія русалки.

Лісовий закам'янів. Він уп'явся очима в негарне обличчя співачки і вже не бачив його... Ні, йому ввижалася струнка чарівна дівчина з прозорою шкірою, з бездонними, кольору води морської, очима. Він бачив її в білому хітоні, підперезаному золотим шнур-

другий, третій. Лісовий уже перейшов на останній курс консерваторії. Наступного серпня він закінчить її, удержити звання діяча музичного мистецтва, почне нову, таку цікаву, дорогу.

У Лісового завжди був чудовий настрій. Дома все гагазд. Наталя цвіте, як розкішна троянда. Син бігає по садку, допомагає збирати стиглі яблука, дуже уважно слухає, коли батько починає співати. Чого ще треба?!

Минула осінь і тепла цього року Київська зима, настав квітень. Одного вечора Лісовий вирішив прогуляться, поїхати трамваем на прилеглу до Дніпра околицю міста. Околиця була дуже гарна, нагадувала ту, де ждала і турбувалася про нього його родина. Лісовий ішов повільно, думав про своє, таке вабливе, багатобіцяюче... І раптом підвів голову. Що це?

З вікна, кроків за шістдесят, линув жіночий спів. Щось надзвичайне, непередаване словами, чулося в ньому. То, власне, ридала оголена, кровно ображена, людська душа. А який тембр! Які багатющі звукові нюанси! О, Боже!

Лісовий прихилився до чиїхось воріт, відчувши, як шалено заколотилося серце, і почуття, схоже на почуття Салієрі, гадюкою проповзло всередині..

Хто має право так співати? Це вже не людина, а людський владар, тоб-то владарка душ причаїлася там, за вікном, і кидає жарини в чужі серця, позбавляє їх волі, рве і шматує на клапті..

Лісовий стис кулаки.

Хто так страждає? О, він задушив би зараз того,

хто є винуватцем цього співу - скарги, він — найморальніша людина — не зупинився б на мить перед злочином в ім'я цієї невідомої співачки.

Пісня скінчилась, вікно було зачинене, ніч почала обгортати землю чорною ковдрою, а Лісовий усе ще стояв і очікував..

“Завтра знаю, хто це. Завтра обов'язково взнаю”.

Він ішов додому, як п'яний, як хворий, і думав тільки про пісню.

Другого дня Лісовий був на вчорашньому місці, але постояв увилин двадцять і повернув назад. Вікно не відчинялось.

Ранком він покликав посланця — “червоного кашкета”, який кожного дня манячив біля будинку консерваторії, сподіваючись на заробіток.

— Довідайтесь, хто мешкає під номером 33, на Зеленій вулиці, й скажіть мені. Тільки про мене: ані слова. Розумієте?

Молодий хлопчина повернувся швидко.

— Зроблено. Там мешкає тесляр, у нього донька...

І по павзі додав:

— А до чого ж негарна. Тьху!

— Це мені байдуже, — відказав Лісовий удавано-спокійним солосом. — Цікавлюсь не для себе, а для спраги. Ось вам за клопіт..

Лісовий вирішив не ходити на Зелену вулицю.

“Чорт із нею! — думав він. — І чого я, власне, розчулився? Пісня, як-пісня, багато дівчат співають такої...”

другий, третій. Лісовий уже перейшов на останній курс консерваторії. Наступного серпня він закінчить її, удержить звання діяча музичного мистецтва, почне нову, таку цікаву, дорогу.

У Лісового завжди був чудовий настрій. Дома все га газд. Наталя цвіте, як розкішна троянда. Син бігає по садку, допомагає збирати стиглі яблука, дуже уважно слухає, коли батько починає співати. Чого ще треба?!

Минула осінь і тепла цього року Київська зима, настав квітень. Одного вечора Лісовий вирішив прогуляться, поїхати трамваем на прилеглу до Дніпра околицю міста. Околиця була дуже гарна, нагадувала ту, де ждала і турбувалася про нього його родина. Лісовий ішов повільно, думав про своє, таке вабливе, багатобіцяюче... І раптом підвів голову. Що це?

З вікна, кроків за шістдесят, линув жіночий спів. Щось надзвичайне, непередаване словами, чулося в ньому. То, власне, ридала оголена, кровно ображена, людська душа. А який тембр! Які багатющі звукові нюанси! О, Боже!

Лісовий прихилився до чиїхось воріт, відчувши, як шалено заколотилося серце, і почуття, схоже на почуття Салієрі, галюкою проповзло всередині...

Хто має право так співати? Це вже не людина, а людський владар, тоб-то владарка душ причаїлася там, за вікном, і кидає жарини в чужі серця, позбавляє їх волі, рве і шматує на клапті...

Лісовий стис кулаки.

Хто так страждає? О, він задушив би зараз того,

хто є винуватцем цього співу - скарги, він — найморальніша людина — не зупинився б на мить перед злочином в ім'я цієї невідомої співачки.

Пісня скінчилась, вікно було зачинене, ніч почала обгортати землю чорною ковдрою, а Лісовий усе ще стояв і очікував...

“Завтра визнаю, хто це. Завтра обов’язково визнаю”.

Він ішов додому, як п’яний, як хворий, і думав тільки про пісню.

Другого дня Лісовий був на вчорашньому місці, але постояв хвилину двадцять і повернув назад. Вікно не відчинялось.

Ранком він покликав посланця — “червоного кашкета”, який кожного дня манячив біля будинку консерваторії, сподіваючись на заробіток.

— Довідайтесь, хто мешкає під номером 33, на Зеленій вулиці, й скажіть мені. Тільки про мене ані слова. Розумієте?

Молодий хлопчина повернувся швидко.

— Зроблено. Там мешкає тесляр, у нього донька...

І по павзі додав:

— А до чого ж негарна. Тьху!

— Це мені байдуже, — відказав Лісовий удавано-спокійним солосом. — Цікавлюсь не для себе, а для спраги. Ось вам за клопіт...

Лісовий вирішив не ходити на Зелену вулицю.

“Чорт із нею! — думав він. — І чого я, власне, розчулився? Пісня, як пісня, багато дівчат співають такої...”

І одразу відчув нещирість у собі.

— Ні, небагато. Жодна так не співала і не заспіває. Жодна!”

Три вечори просидів Лісовий удома, читав, пробував розважатись, і нарешті, не витримав.

— Піду. Просто зайду в дім, скажу, що чув пісню, цікавлюсь нею, хочу переписати слова. Що ж тут такого?”

Біля восьмої години він стукав у двері огрядного будиночка. Відчинив якийсь ділок, запитливо глянув на елегантний костюм, перелякався.

— Вибачте, — сказав Лісовий, — я в особистій справі. Ваша донька вдома?

— Вдома... Віра!

У суміжній кімнаті затупотіли босі ноги й звідти вийшла дівчина років вісімнадцяти, з низьким чолом, маленькими счицями й плесковатим носом. Майже жодної симетричної риси не було на цьому обличчі. Здавалося, природа помстилась на ньому і випустила в світ неймовірний брак.

— Та-ак, — подумав Лісовий, — дійсно... від краси далеко.

— Вибачте, — повторив він, — не вважайте мене за нахабу, але ж я чув одного разу, як ви співали і хотів би переписати слова цієї пісні. Дуже вона мені подобається...

Батько донька приязно посміхнулись.

— Будь ласка, грошу, — сказала дівчина. — Зайдемо до тієї хати.

Обстановка всюди була проста, видно, роботи рук господаря. Прості дерев'яні ліжка, стільці, шафа...

— Сідайте у нас! — запросила дівчина. — І це ви, справді, тільки за піснею? Аж дивно!

— Проте, і ви любите співати...

— Співаю для себе, та не часто. Бракує часу, знаєте, мами у мене нема, багато роботи...

— А сьогодні ви дуже зайняті?

— Хочете, щоб я вам заспівала? Тої самої?

— Ні, іншої. Наприклад...

Лісовий навмисне назвав мало знаний, старовинний спів, у надії, що дівчина про нього не чула. Але, на здивування Лісового, вона відповіла:

— Ах, цей? Знаю. Я багато знаю пісень. Колись підраховувала, вийшло щось до трьохсот. Я й арії співаю... От тільки шкода, нема ніякої музики. Під акомпаніамент краще.

Лісовий мовчав.

— Добре. Я вам заспіваю...

Дівчина невимушено поклала на спинку стільця руку, хвилинку подумала, і ось у просторій, з добрим резонансом кімнаті, залунала арія русалки.

Лісовий закам'янів. Він уп'явся очима в негарне обличчя співачки і вже не бачив його... Ні, йому ввижалася струнка чарівна дівчина з прозорою шкірою, з бездонними, кольору води морської, очима. Він бачив її в білому хітоні, підперезаному золотим шнур-

ком, а на голові, як маленькі корони, коливались і мигтіли водяні лілеї.

Який то знову був спів! Голос із чистого срібла відтворював казку в легкій її красі, підіймав серпанок над таємничим, переконував у його цілковитій реальності.

Дівчина скінчила і запитливо глянула на Лісового.
— Це! — попросив він. — Пісню Оксани...

І знову кімнату наповнили чарівні звуки. Вийшла вночі поневірена юначка в квітах розшитій сорочці... Простягла руки до місяця, почала розмовляти з ним, як з живою істотою. Туга за любовою батьківщиною і туга за коханим викликали уяву кривавої рани, для якої нема ліків, і єдиний вихід — це смерть...

Лісовий тремтів від збудженого почуття, зупиняв подих, щоб не пропустити жодного натхненного звуку. І коли знову настала тиша, схопився, як у пропасниці, швидко підійшов до дівчини, поцілував її руку і вибіг з кімнати.

З того вечора почалося дивне, подвійне життя Лісового. Він широ кохав свою красуню - дружину, знав, що не може бути порівнянь, і в той же час серце його непереборно тягнуло на Зелену вулицю, в теслярів будиночок, до негарної, але владної своїм талантом Віри. Він обурювався, давав собі слово не ходити, не слухати, не думати навіть, але не міг.

Лісовий уявляв перший пробний виступ Віри в консерваторській залі, уявляв широко відкриті очі сивих цінителів, і шепотів:

— Це був би справжній тріумф. О, їй би не відмовили в місці поза всілякими нормами й протекціями, її благали б залишитись. І я, я знайшов цю перлину, цей неповторний, може, єдиний у світі талант...

Як безнадійний п'яниця, що втрачає всі бажання, крім бажання дістати питва, холодіючи в передчутті насолоди, все частіше їздив Лісовий до Віри, полонив її нехитру душу своєю пристрасстю, став її коханцем. Трохи згодом він перебрався з гуртожитка в теслярів будиночок, зламавши всі перегородки, оселився, як чоловік і молодий господар.

Кожного вечора він лягав на канапу, підкладав руки під голову і наказував:

— Співай!

І Віра співала, збуджуючи в чоловікові вихор почуттів, прагнень і бажань.

Він пестив її рудувате рідке волосся, цілував негарне лице, голубив, як дитину. А потім здригався, біг із дому, блукав десь до пізньої ночі.

— Де ти був, Дмитрику? Знов багато роботи?

— Так, багато. Лягай, спи.

...О, Господи, яка різниця, яка непорівняність, — думав Лісовий, лежачи поруч Віри. Краса і безбарвність. Розум і пересічність. Культура і... Але...

“Що я наробив? І тут буде родина, сім'я, обов'язки... Як же все примирити?”

Кидався в нервовому забутті — сні, стогнав, вимовляв дороге ім'я далекої дружини.

Віра не знала нічого. Вона була задоволена ро-

зумним, чутливим чоловіком, визнавала його перевагу над собою, старалася в усьому догодити.

А від Наталі Лісовий діставав ніжні листи, повні радості, що через три місяці скінчиться роздільне життя, що вони скоро будуть укупі.

Лісовий так само писав ніжні листи, запитував про здоров'я сина, матері, брата. І на хвилину не міг він припустити, що ця кохана сім'я стане йому чужою. обірвуться стосунки, зв'язки. Скільки ця сім'я для нього зробила! Але в той же час не уявляв собі Лісовий, як покине він Віру, вагітну Віру, не чутиме її чарівного голосу, назавжди відрубає міцну, високу спорідненість талантів. Він не в силі забути це негарне створіння, аж поки житиме на землі.

V

Невпинно ставали на весь зріст, згинались і падали дні. Уже здано останній іспит, лишалось тільки полагодити офіційні справи. Лісовий зблід, схуд, ледве волочив ноги. Віра йому говорила:

— Їдь, Дмитрику, відпочинь. Тобі обов'язково треба місяць — півтора побути десь на дачі, без жодних турбот. Це не жарт — провчитись чотири роки.

За день до від'їзду Лісовий повертався з міста додому. Сонце вже чіплялося за верховіття дерев, у повітрі плив солодкий і смачний, овочевий запах серпня. І раптом Лісовий почув, як у чийомусь саду впало яблуко...

Він здригнувся, хвилину постояв, вагаючись, а потім швидко звернув набік і пішов у напрямі Дніпра.

Припорошене, майже загашене втомою, полум'я почуттів і думок спалахнуло знову, кинулося кров'ю до серця, запульсувало жилками на скронях. О, цей забутий м'який удар, це коротке сповіщення про готовість до послуг людських вистиглого смачного овочу! Нашо саме тепер упало прокляте яблуко?

Лісовий ще учора вирішив: Так. Він поїде на дачу, тоб-то додому. Він вважатиме сном останні п'ять місяців і постарается забути цей сон. Віра? — Вона його не шукатиме...

— Ти, Дмитрику не турбуйся, сказала одного разу Віра, помітивши, як нудьгує Лісовий. Набридну тобі — ти вільний, навіть і при дитині. Коли я вироста без матері, моя дитина з матір'ю виросте напевне. Розумієш мене?

У голосі Віри звучала така безкомпромісова, незламна твердість, що Лісовий не міг її не відчувати. Ні, ця негарна молода жінка не з тих, що оббиватиме пороги міліцій і судів у розшуках мандрівного батька. Ця не попросить, якщо не запропонуєш сам.

Отож справа виявлялася менш складною. Виїхати і тільки. А Наталі просто не сказати нічого. Сон! Не обов'язково розповідати про свої сни, хоч і близькій людині.

Так думав Лісовий ще учора, навіть сьогодні, на світанні, а тепер... З болючою чіткістю виринула картина: Він іде в сад з Наталею, сідає під їхню яблу-

нею, до речі, з навислими від ваги овочів вітами, і його, сяюча, як зоря, дружина, напівжартома, напівсерйозно запитує:

— Ну, мужу мій! Чи був ти мені вірний, як я тобі? Чи не кохав когось?

Такі запитання Лісовий іноді чув від Наталі, коли приїздив на вакації. І він у відповідь сміявся щиро і весело, пригортав до себе свою “золоту лялечку”, як він називав дружину, і твердо відповідав:

— Я ніким, крім тебе, не цікавлюсь.

А тепер... Можливо, Наталя нічого й не запитає. А коли запитає? Як гляне він у ясні очі, що за чотири роки ніколи не таїли в собі неправди? Та й не вдасться йому збрехати, бо Наталя помічала навіть найсокровенніше, глибоко і старанно приховане.

А потім ще одне... Чи не потягне його через кілька місяців, як злодія, в Київ, де самотня, обманута Віра виливає в піснях свій біль, кидає жарини в серця тих, хто випадково її слухає.

Лісовий з палаючою головою брів берегом, усе далі й далі.

Ліниво котив свою течію старий Дніпро. Наче нема смирнішої ріки, коли дивишся згори, а насправді вона підступна, як пастка. Щоліта не один юнак, або юначка знаходять у ній свою могилу, трапляється це і з старшими.

Є в Дніпрі вири — небезпечні ями, де вода крутиться гвинтом і з страшною силою тягне на дно живу істоту. Треба мати справді боксерську силу і вправність,

щоб своєчасно виштовхнутись, утікати з пастки.

Лісовий дуже любив купатись і знав місця, яких треба берегтись. Та цього разу він спинився проти найнебезпечнішого.

Попрощатись! — майнуло в думці. — Лишити лист з останнім поцілунком, розпорядитись тим, що мав... Ні, не треба! Хай збережуть добрий спомин про нього, хай думають, що це такий імовірний, нещасний випадок”...

У ГОРАХ

— Глоріє, чому вас так назвали? Ви знаєте, що означає ваше ім'я?

Вона дивиться незрозуміло і заперечливо хитає головою.

Справді, запитання цілком недоречно. Звідки проста жінка, народжена в тирольських горах, там зростаючи одружена, знала б латину?

У неї гарне, блакитнооке обличчя, але на ньому печать виродження. Це тому, що гірські тирольці, не бажаючи випустити з рук дорогоцінну землю, одружуються з кривими. Батьки Глорії — криві в других, діти так само. Найменша, десятирічна сестра — напів кретинка.

Глорію видали за чужого, бо свого, на жаль, не знайшлося. Відрізали для зятевого двору шмат землі — з боєм, як частину власного тіла.

Лише рік жили вкуці молоді, а потім Ганса покликали в армію, старий Шульц — свекор мусів поїхати до міста та випросити собі на підмогу полоненого, волею випадку, мене.

Спочатку було тяжко. Шульци косилися на "оста",

який вимовляв німецькі слова так, наче повертав язиком у роті колоду...

Стара розпорядилась до невістки:

— Ти не повинна з ним говорити. Чуєш?

І не говорила сама.

Але Глорія посміхалась мені, і коли нікого не було в хаті, завжди пхала мені до кишені додатковий кусень сала з хлібом.

Праця в горах каторжна, Недарма така рідка усмішка на устах господарів Альп. Краса, що її бачить турист, недоступна місцевому зорові. Краса — для тих, хто не робить, а коли треба виносити на півкілометрову висоту кілька сотень кошів гною і скопати "поле" лопатою, навряд чи будеш милуватися з гірських краєвидів.

Шульц старий. Уже нема пружнявості в його ногах, доводиться часто відпочивати в дорозі. І настав випадок, коли рука "оста" підхопила його, спіткненого, на краю провалля.

Того дня я вперше сидів за спільним столом, і мовчазна господиня сказала мені:

— Є добрі люди й на сході...

Взагалі, моє життя покращало. Мене вже просили, а не наказували, і Глорія відверто накладала мені повнішу тарілку і дивилась у мій бік, не спускаючи очей перед старшими.

— Глоріє, ви любите свого чоловіка?

— Люблю...

А чому ви посміхаєтесь?

— Бо він не вернеться.

— Не вернеться?

— Так. Я маю сповіщення. Він забитий...

Яке дивне реагування на втрату близької людини!

Проте, я був байдужий до цієї молодої жінки.

Байдужий, бо десь лишилась кохана, бо хату Шульца я сприймав, як тимчасову в'язницю, вигіднішу від в'язниці справжньої. Для мене існувало лише минуле і майбутнє.

Швидко мчали дні в гірській тиші. Десь лилася кров, і бомби зносили край, що зажадав нового, рівнинного "лебенсрауму". Я часто бачив відблиски пожеж, чув божевільну канонаду, але був спокійний, знаючи, що ніхто не схоче воювати з горами.

Кінець війни так само прийшов непомітно. Шульц сказав мені, що хтось був у місті, і там уже поздирали прапори з свастикою, та вивісили старі, австрійські. Після цього Шульц занепокоєно спитав:

— Тепер підеш від нас?

— Ні, покищо не піду. Куди? Чи я знаю, як буде з полоненими?

Про це я довідався пізніше. Тоді, як поліція, з наказу окупаційної влади, нищпорила по селах, витягла на світ Божий колишніх військових і досить нечемно передавала їх у руки репатріяційних місій.

Я побачився з одним полоненим, що втік з пересильного табору, і сказав собі: дороги назад нема!

А тим часом Шульц отримав папірця відносно моєї особи: "Негайно" і т. д.

І коли я, збентежений і розгублений, стояв на подвір'ї й дивився в долину, до мене підійшла Глорія.

— Ви не хочете йти? Боїтесь? Так, так, я чула. Полоненим не прощають того, що вони були в полоні. Знаєте, що? Попрощайтесь із старими. Вони мусять виконати наказ і відправити вас. Вони побоятся тепер вас держати. Попрощайтесь і йдіть на нашу луку, на ту дальню. Там добра клуня, близько струмок. А я кожні три дні носитиму вам їжу... Хочете?

Так, це був вихід. Я мусів десь переждати небезпечний час. І я з вдячністю стис руку Глорії.

— — —

Чи ви знаєте, що таке альпейська лука? Це — малюнок. Природа, що має найвправніший від усіх мистців пензель, саме там творила свої шедеври.

Зелена — зелена галявина з прозорим і чистим, як первозданний подих, повітрям. А на краю — зарості дикої малини, а далі — стрункий, щедрий на гриби і горіхи ліс. І сонце — не палюче, лише тепле, ласкаве, райдужне сонце, що уважно чергує своє проміння з гірською свіжістю.

Я кінчав свій харчовий запас, який дали мені при прощанні Шульци, і чекав на Глорію. Сьогодні вона мусить прийти. А як ні? Тоді пектиму гриби й їстиму. А ще можна збирати горіхи...

Ні, вона прийшла. Точно тої години, як сказала. Прийшла з повним наплечником на спині, розчервоніла й утомлена від ходи вгору.

Іноді, під впливом обставин, переоцінюєш цінності.

Ніколи не дивився я на Глорію хітливими очима, і наша близькість тоді була просто природнім виявом ласки між двома, справді самотніми, особами.

— Ти підеш, Глоріє? Уже пізно.

Вона засміялась.

— Ні, я не піду. Я ж поїхала до міста й там мушу лишитись до ранку, бо не встигну вернутись...

Значить, вона знала заздалегідь... А проте, мені заїмпонувала ця безпосередність її натури. Я цілував гарні, хоч загрубілі, робочі руки, перебирав розкішне золоте волосся і, признаюсь, забув, що мав колись кохану... Що ж, я був живий, і навколо шаруділи первозданні подихи повітря, з яких, очевидно, зродилися всі пристрасні людські почуття...

Я прожив у горах місяць, і кожні три дні приходила до мене Глорія. Нарешті, вона принесла вістку, що насильно нікого не беруть, і я можу піти до табору неповоротців.

Я мусів іти. І в пориві ніжності й подяки запропонував:

— Глоріє, підеш зі мною? Тобі, як і мені, нема чого губити.

Вона похитала головою.

— Ні, милий. Я горянка, мені на рівнині не жити.

— Але ж Ганс загинув.

— То буде інший. Я багата вдова. Маю успадкувати Шульцеву землю. Ого, ще й як побіжать до мене! Від землі відрікатись не можна.

Того ж дня я зійшов з гір у долину.

І Л А Я Л І

Дорогий друже! Тобі, першому, пишу я з землі, на якій доля розпорядилась мене примістити. І хоч, здається, я "сів міцно", але почуваю себе гостем, псом - прибуду, що з вдячністю користується притулком, а сумує за втраченим бездомів'ям. "Романтик" — скажеш ти. Та справа не в нахилі до романтики, не в цигансько - авантурних рисах, які мусіли породити рока скитання. Ти знаєш, що я лишив край, маючи двадцять літ віку. Я був надзвичайно впертим і знав, що візьму життя за роги, де б не жив. Я опанував три фахи, досконало вивчив чотири мови, мав успіх у жінок... Отже, всі дари земні пливли мені до рук без особливої напруги з мого боку, аж поки не ввійшла у мої думки Ілаялі...

Мені лишився рік до тридцятки. Саме тепер шукають "тихого пристановища", заздрять на чуже родинне щастя, хочуть мати дітей. Це спільне всім у так званому "критичному" віці.

І ось я почав приглядатись. Узяти чужинку? Ні. Дарма, що я не мовчав би з нею, бо навіть найтонші нюанси можу передати іншою мовою. Дарма, що знав багато порядних чужинок. Останнє рішуче слово зав-

жди спинялося на моєму язиці, я відходив і більш не повертався. Чому? — питаєш ти. Бо мені забороняла Ілаялі...

Ти не забудь, звичайно, Гамсунівську героїню, більш вигадану, ніж дійсну, приступну і недосяжну, близьку і далеку... Ту, що по-материнськи ніжно гладить тобі волосся, молиться своєму Богові про тебе і не продає своїх скарбів за жодні життєві принади. Ілаялі приходить чистою, як Орлеанська діва, і тому завжди перемагає темну силу чужої душі.

На жаль, я не бачу Ілаялі. Розкішна сукня, обличчя ангела, тіло Праксителевої статуї, але мілина в очах, та мілина, яка завжди мене жахала.

Прекрасні очі дивляться не в мою душу, а в мою кишеню. І наші землячки, недавні мрійні дівчата, зарилися цією пошестю Нового Світу, неприховано розцінюють тебе на кількість долярів, а не на кількість позитивних рис.

Моя кишеня не є і, певне, не буде порожньою. Але матеріялістичний підхід до мене мені осоружний, я ховаюся, як равлик, у свою шкаралупу і тікаю... мріяти про Ілаялі.

Боюсь, що я так і лишуся самотнім з моєю любов'ю до родинного затишку, до маленьких істот, які. появляючись, стверджують вічне оновлення і невмиручість життя. З тою покищо кремезною постаттю, яка щасливо перейшла лихоліття війни, остівські табори, бельгійські копальні. З величезною енергією до боротьби за своє і чуже право.

Тепер я живу лише одною думкою: повернутися додому. Мине рік, два, три, п'ять, але колись буря змете залізну куртину, душители моєї Вітчизни дістануть кару, і з усіх тимчасових притулків потягнуться до рідних земель вигнанці.

Ті землі родючі на всяке добро, для них не буде чорного минулого, а буде лише сяйке майбутнє. І там я знайду свою Ілаялі...

З Р І Л І С Т Ь

Сьогодні, в день першого травня, він повернувся з військової паради о 4 годині, пополудні. Повернувся втомленим і, не роздягаючись, сів напроти великого люстра, що висіло в кутку. В люстрі відбилася пишна тридцятилітня постать, уся блискуча від рангових знаків і орденів. Полковник.

Він був одним з тих улюбленців долі, які сотні разів ходили на краю в смерті і не зірвались. Десять років тому, 20-ти літнім сержантом, він пішов воювати з фінами, потім переключився на німців. І завжди йому щастило: жодна куля не шкрябнула, жодна бомба не зачепила страшним своїм крилом. Натомість, майже не було місяця, щоб про його геройські вчинки не згадували в газетах: “советський танкіст вивів з ладу три ворожих панцерники”. “Один кулеметник відстояв важливий стратегічний пункт”. “Молодший лейтенант захопив у полон німецького генерала”. Це все були дійсні факти, і кар’єра бігла підстрибом перед молодим вояком. У 23 роки він став майором. На його груди один за одним лягали срібні і золоті ордені. Двічі йому привласнили звання “героя Советсько-

го Союзу”. Тепер він на провідній посаді в окупованій Німеччині.

І ось прийшов неспокій духа. Якась внутрішня дисгармонія штовхнула на переоцінку цінностей, на пильний погляд у минуле й теперішнє... Може, цьому виною Ірена? Мила, струнка, ніжна Ірена, що лише вступила в дев’ятнадцяту весну життя, а серйозности має за сорокалітню жінку. Правда, вона росла в час війни. Вона бачила жах бомбардувань Берліна. Вона з матір’ю збирала шматки тіл старшої сестри і молодшого брата, що згинули в бомбосховищі. Всі годі згинули. Тільки вона та мати підвелись серед понівечених трупів, забруднені кров’ю і мозком сусідів, напівбожевільні, але цілі. Ірена. Він зве її “Іруся” і потроху вчить своїй (матерній, а не державній) мові. Як смішно вона вимовляє:

— Люби мій!

Спочатку, як познайомились, була дика і ворожа, дивилась, як на азіята — завойовника, навіть не ховала своєї зневаги, признавалась:

— Ненавиджу руських!

— Я не руський, Ірено. Я українець...

І розповідав їй, як дитині, про свою батьківщину, розповідав, несподівано для себе, по новому, не по советському, так, як чув від батьків, або хлопчиком читав у позовклих, заборонених книжках.

Ірена завжди слухала уважно, а одного разу заплакалась.

— Що сталося, Ірено?

— Мені шкода вашого народу...

Відтоді встановилися дружні взаємини. Ірена вже не уникала зустрічів, навпаки, хотіла їх, і з дівочою безпосередністю казала:

— Бог допоміг, що саме ви потрапили до нас на квартиру. Ви інакший, світлий, а ваші колеги...

— Які?

— Недобрі. Ось один живе в Шустерів. Боже, як він знущається! Німці не люди. Там також є дівчина. Нещасна вона!

— Чому, Ірено?

— Ах, ви вже дорослий, мусите розуміти. Німецька дівчина не має права боронитись перед завойовником...

Полковник почервонів, а за два дні квартира в Шустерів стала вільною від недоброго колеги.

І так воно якось народилось. Те райдужне почуття, що стирає межу кордонів, виховання, традицій. Той чистий струм, що просякає людську істоту і наказує вклонятись одному богові... Для чого полковникові Загребі німецька дівчина? Для розваги він може знайти десяток. Для серйозного кроку? Це неможливо, бо найдемократичніша влада попередила: ніяких шлюбів з чужинками, інакше...

Значення цього "інакше" полковник добре знав. Знає він, що не тільки двічі, а й двадцять двічі герой Советського Союзу не може мати свою власну думку про якусь річ. Думки вже є готові, зафіксовані в короткому курті історії ВКП(б), у вченні Леніна -

92 —

Сталіна. І все ж таки у полковника є тільки йому належна душа. А ця душа аж підстрибнула з радощів, коли юна Ірена вперше поцілувала мужні полковникові уста і сказала, ще соромлячись:

— Люби мій!

Власне, що прийшло раніше — почуття чи сумнів у непогрішності "новодемократичних" доктрин? Вісім років носить Загреб в кишені, коло серця, партійний квиток. Вручили його ще старшому лейтенантові Загребі, вручили дуже урочисто, як особливу відзнаку за хоробрість. І він свято беріг цю маленьку книжечку, дійсно вважав її вищою відзнакою, аж доки не опинився в завойованій німецькій столиці. А тут... Шкода, що не лишив дома очей. Ці чистенькі, приватні "робітничі" будинки, цей гарний одяг, ця рівність життєвого стандарту і... воля. Так, воля, мимозаконів окупаційної влади, воля критичного думання. Сам собі господар!

Підлеглі німці - службовці ставили такі запитання полковникові, що він аж холонув.

— Чи багато робітників - туристів виїздило у вас до війни закордон?

— Чи часто на ваших фабриках бували страйки?

— Скільки у вас збудовано церков за час революції?

Полковникові нічого не лишалось, як тільки брехати, або відмовчуватись.

Знов же ця закордонна, про людське око "політика". Брехня на кожному кроці. Брехня і підступ.

Полковник прокидався вночі і думав: Мине десять років окупації, і ці, покищо допитливі і горді, не дивлячись на поразку, люди обернуться в слухняну мовчазну отару, будуть уклінно дякувати за видані з особливого дозволу три метри мануфактури і пару низькоякісних черевиків. Ці чистенькі будинки облупляться, бо не буде за що їх ремонтувати. Цей європейський лиск зітреться від подуву східного вітру, і сірий безрадісний колір запанує над іншими фарбами, як він запанував на рідних просторах.

Полковник рвучко підвівся з стільця, скинув військовий мундир, переодягся в цивільне і вийшов у садок. Під квітучою яблунею сиділа Ірена. Як усі німкені, вона вважала неприпустимим бути без праці, і голка швидко літала в її рухливих пальцях.

— Шиємо? — запитав полковник.

— Так...

І зразу ж згорнула шитво.

— Секрет? — посміхнувся полковник.

Ні. Тільки... Я б хотіла показати, коли зроблю...

Та полковникові вже закортіло довідатись. Віч удав байдужість, а потім, по хлоп'ячому, ухопив згорток і стрибнув з ним набік.

— Віддай! — крикнула Ірена, доганяючи.

Але вже було пізно. Полковник побачив чудовий визерунок, такий, як бачив у себе, на Україні...

— Що це?

— Тобі... сорочка, — зашарілась дівчина. —

На згадку про мене...

Полковник спалахнув.

— На згадку? Чому?

— Так, любий. Ти ж не вічно будеш у Німеччині.

Повернешся — згадаєш.

— Я не повернусь, Ірυσю.

— Що?

— Не повернусь. Слухай...

І сівши близьенько, пошепки розповів про все. Про свою зневіру. Про очі, які не можуть не бачити. Про душу, що хоче лишитись вільною...

— За кілька днів мене тут не буде, Ірυσю. Розумієш? Я піду під інший прапор.

Дівчина сиділа нерухомо, тільки зблідла, і нервовий живчик застрибав на її скроні.

Тоді полковник пильно глянув у розумні очі й відчув, що їх теплоти вистачить йому на ціле життя. І він додав:

— З тобою, якщо не злякаєшся непевних шляхів...

Того ж тижня нічна імла західної зони поглинула авто з двома "американськими" урядовцями.

Я К Ш О Б Я Д У Ж Е Л Ю Б И Л А...

I

Педро Гонзалес сидів у прийомній зубної лікарки і почував себе ніяково. Що він їй скаже, чи, власне, покаже? Тридцять два білих здорових зуба? Але бажання познайомитись із цією гарною дівчиною було сильнішим за розсудливість і додержання етикету.

Педро знав лише, з дощечки коло дверей, її ім'я: Доктор Лідія Гончар, а більше не знав нічого. Вона появилася в їхньому місті недавно і, за випадковим збігом обставин, найняла квартиру недалеко від того дому, де мешкав юнак. Він часто бачив граційну постать, що йшла кудись у своїх справах, додивився навіть, що сині очі завжди приховують у собі легку задуму, а розкішне, хвилясте волосся, певне, не знало втручання техніки, було безкоштовним даром природи.

А далі... Далі Педро зідхав і носив у своїх думках безліч плянів: То він рятував дівчину від нападу пса, то підносив їй загублену торбинку, то підтримував, коли маленькі ніжки посклизалися на якомусь склизькому місці...

Але випадок назустріч Педрові не йшов. Страшний

зпес не появлявся, торбинка не губилась. Коли б же хлопця наблизився до незнайомої жінки й заговорив з нею, вона, за аргентинським законом, могла покликати поліція і... Словом, з поліціяями краще справ не мати.

Нарешті прийшла черга Педра.

— Гонзалес! — мелодійно пролунало в приймальні

Педро підвівся. Його очі прикипіли до стрункого тіла в білому халаті, до обличчя, що випромінювало якесь неназване сяйво душі.

— Прошу відкрити рота... Отак!

Лікарка глянула на два рівних блискучих рядки, ще й постукала для певности металевим молоточком. І посміхнулась.

— Що ви хочете?

— Я... (Педро аж почервонів від незручності свого становища) я хотів... перевірити, може, там якийсь зіпсувався...

— Нічого не зіпсувалось. Можете бути спокійним.

От і все. Дівчина чекає, щоб він підвівся, звільнив крісло для наступного пацієнта. Тоді Петро пригадав собі аргентинську приповідку: Ніколи не підходь до людини ззаду... І він сказав:

— Бога ради, вибачте мені! Зуби — лише зачіпка. Дозвольте, щоб я знав вас, не лише як фахівця, а й як приватну особу...

Мабуть, вигляд у Педра був досить спантеличений, бо дівчина широко розсміялась.

— І для цього ви піднялись на зубний ешафот?

Будь ласка, зайдіть колись до мене, тільки попередьте телефоном, бо можу не бути дома.

2

У Педра було досить знайомих дівчат. Власне, прийшов той час, коли схотілося поставити крапку на багатьох і спинитися на одній. Але нікого хлопця не клеїлось. Він шукав людину, а бачив ляльок, примітивних у своєму мисленні, з нахилом до обожнення речей. Чи їх цікавив Педро, як людина? Очевидно, ні. Вони бачили юнака з кар'єрою, вони знали, що ім'я Гонзалес — не порожній звук, що до нього приїдять багаті з столиці — намалювати свій портрет. А за портрети добре платять...

Педро скаржився матері:

— Мамусю, постаріє твій син, одцвіте, одружиться з своєю картиною...

Мати посміхалась і мовчала. Вона ніколи не підганяла Педра до родинного життя, бо знала сина, як саму себе. Це, власне, покійний батько, такий же непрактичний мрійник із чистою душею, з розумом, що пішов у глибину, відкинувши матеріальний непотреб. Ну, і що вона порадить?

Одного разу Педро дуже здивував матір. Він сказав:

— Я оце думаю, мамо, чи не піти мені в монахи...

— В монахи? Ти жартуєш, чи серйозно?

— Цілком серйозно. Аби лише не розлучатися з тобою...

— Значить, не підеш, бо мене в монастир не пустять.

Мала дитина — малі клопоти, велика — більші. Неба прихилила б мати для Педра, та знайти йому суджену не в її силі. Але ось Педро ожив. Уже не збирається в монахи, такий став рухливий і веселий.

— Ти, може, закохався, Педріто?

— Не скажу, не скажу, бо наврочиш...

— Матері не наврочують, дурнику!

Так, Педро закоханий, але в кого? Хто та душа, до якої потягнувся її син?

— Може, покажеш?

— Покажу, тільки пізніше, я ще нікому не показував...

3

В сліпучий, від сонця, день вони їхали човном по Парані. Жовта каламутна вода хлюпотіла коло бортів, на березі розкинулись мальовничі маленькі хатки.

— Лідія, я бачу, вам тут подобається.

— Так. Дуже! Нагадує місцевість, де я народилась...

Педро зітхає. Знов та таємнича місцевість! Він підходив до дівчини обережно, хоч давно вже палав до неї ширим почуттям. Педро не хотів стати смішним, бо од-

Будь ласка, зайдіть колись до мене, тільки попередьте телефоном, бо можу не бути дома.

2

У Педра було досить знайомих дівчат. Власне, прийшов той час, коли схотілося поставити крапку на багатьох і спинитися на одній. Але нікого в хлопця не клеїлось. Він шукав людину, а бачив ляльок, примітивних у своєму мисленні, з нахилом до обоження речей. Чи їх цікавив Педро, як людина? Очевидно, ні. Вони бачили юнака з кар'єрою, вони знали, що ім'я Гонзалес — не порожній звук, що до нього приїдять багаті з столиці — намалювати свій портрет. А за портрети добре платять...

Пердо скаржився матері:

— Мамусю, постаріє твій син, одцвіте, одружить-ся з своєю картиною...

Мати посміхалась і мовчала. Вона ніколи не підганяла Педра до родинного життя, бо знала сина, як саму себе. Це, власне, покійний батько, такий же непрактичний мрійник із чистою душею, з розумом, що пішов у глибину, відкинувши матеріальний непотреб. Ну, і що вона порадить?

Одного разу Педро дуже здивував матір. Він сказав:

— Я оце думаю, мамо, чи не піти мені в монахи...

— В монахи? Ти жартуєш, чи серйозно?

— Цілком серйозно. Аби лише не розлучатися з тобою...

— Значить, не підеш, бо мене в монастир не пустять.

Мала дитина — малі клопоти, велика — більші. Неба прихилила б мати для Педра, та знайти йому суджену не в її силі. Але ось Педро ожив. Уже не збирається в монахи, такий став рухливий і веселий.

— Ти, може, закохався, Педріто?

— Не скажу, не скажу, бо наврочиш...

— Матері не наврочують, дурнику!

Так, Педро закоханий, але в кого? Хто та душа, до якої потягнувся її син?

— Може, покажеш?

— Покажу, тільки пізніше, я ще нікому не показував...

3

В сліпучий, від сонця, день вони їхали човном по Парані. Жовта каламутна вода хлюпотіла коло бортів, на березі розкинулись мальовничі маленькі хатки.

— Лідія, я бачу, вам тут подобається.

— Так. Дуже! Нагадує місцевість, де я народилась...

Педро зітхає. Знов та таємнича місцевість! Він підходив до дівчини обережно, хоч давно вже палав до неї ширим почуттям. Педро не хотів стати смішним, бо од-

ного разу була в них розмова, яка запам'яталась назавжди... Педро сказав:

— Дивно мені, що ви, в двадцять три роки, не одружена...

— Нема з ким дружитися, Педро, — просто відпола Лідія.

— Як то нема?

— Так... Не зустріла відповідної натури. А крім того... Я химерна. В моїй хаті мусить бути моя мова, мої діти, в першу чергу, балакатимуть мовою своїх предків...

Педро тоді трохи розсердився.

— Чи не багато ви хочете від... майбутнього чоловіка? Уявіть собі таке: ви живете в своєму краю, але вимагаєте, щоб у вашій хаті говорили по-французьки. Для чого? Ви самі пішли б на це?

— Якщо б я дуже любила...

Он як! Значить, не сунься, Педро, в чужий двір із своїм возом...

Він хотів зробити "крутий поворот", тиждень не показувався Лідії на очі, а кінчив тим, що пішов до старого професора - емігранта й запитав:

— Скільки часу потрібно, щоб людина досконало вивчила чужу мову?

— Для того, хто хоче вивчити, рік, а, може, й менше.

— Півроку, професоре, — вперто підкреслив Педро, — я більше не маю часу... І кожного дня, добре? І прошу не боятися за мою кишеньку, вона витримає...

Педрова мати була здивована.

— Що це за книжки, Педро? Ти вивчаєш якусь мову?

— Так. Вона мені потрібна для малярства. Я вже знаю німецьку, тепер опаную цю.

— Яку?

— Та українську ж, мамусю, хіба я тобі не говорив?

Прогулянка човном була така гарна. Коло води не дошкуляло сонце й відчувалася приємна сухість тіла. Педро і Лідія навіть не сходили на берег, а зробили чотири рейди і за останнім повернулися в місто.

Наставав гамірливий аргентинський вечір. Усе пішло з нагрітих хат на вулицю, і вона роїлася, як комашник, мерехтячи різнобарвними одягами.

— Може, замість пересідати на другий автобус, пройдемося пішки? — спитала Лідія.

— Як хочете, — відповів Педро, аби лише у вас не заболіли ноги.

Він би доніс її на руках, він не міг надивитись на неї... Але це — в думці. Хай переконається ця чужа й водночас така рідна дівчина, що для коханця не існує перешкод. Мова? Він вивчить три мови! А, може, вона ще потягне у свою країну? Ні, не потягне, бо розповідала, які там порядки, як вони із старим батьком, ризикуючи життям, тікали в незнаний світ.

— Лідіє, вам подобається ваш фак?

— Не дуже. Але я даю користь людям і цього для мене досить.

— Може, ви хочете сказати, що я не даю користі?

— О ні, Педро. Мистецтво — свята річ. Я дивлюся на ваші руки, як на коштовну таємницю...

— Дякую вам... Лідочко!

— Що? Чому ви вжили не властиве вашій мові закінчення? У вас є Лідія без "очок".

— А я хочу з "очком", якщо дозволите...

Лідія дивиться збоку на мрійний смаглявий профіль і питає себе: чи не занадто багато приділяє вона уваги цьому маляреві? Чи не погодиться вона перша на чужу мову в хаті? І рішуче, заперечливо стріпує волоссям. Нізачо! Зрадили пам'яті матері? Зневажити батька? Отак походимо трохи та й розійдемося у дві сторони. Тільки лишиться на спогад її чудовий портрет...

Вони ще довго говорили на лавці, коло хати, в них завжди була цікава тема для розмови, але час іде, тепла аргентинська ніч рожевіє світанком.

4

В числі запрошених на уродини Лідії, Педро був єдиним аргентинцем. Лідія трохи ще й повагалась: запрошувати, чи ні? Ясна річ, із-за одної людини компанія не буде церемонитись. Співатимуть своїх пісень, вправлятимуться в жартах... Ну, і що ж? Вона попередила Педра, щоб він не ображався, коли нічого не розумітиме. А він? Посміхнувся, сказав:

— Дякую, Лідочко, я й дурником посиджу...

Дивний він усе ж таки: Хіба Лідія не бачить його

почуття? Хіба це приховаєш? Але й слова не скаже. Ну, й не треба!

Квартира наповнилася гістьми, переважно, молоддю. На столі стояло кілька ваз із квітами, а найбільша — від Педра. Він був чомусь неприродно схвилюваний, потирив руки, ходив по кімнаті або сидав у найдальшому куточку. Лідії було його шкода. Та ж, звичайно, він відчуває себе не в своїй тарілці, як кажуть. А-ну, коли б її запросили до японців?

Старенький батько виголосив за столом першу промову. Він подякував доньці за її добру душу й побажав, щоб вона завжди лишалася такою, як є.

Тоді підвівся Педро. Пальці його дрижали. Він попросив "моментіто атенсйон" (хвилинку уваги).

Коли б розірвалася бомба в хаті, мабуть, гості не були б так здивовані. Сім місяців упертої праці не пішли на марно. Педро говорив добірною українською мовою, говорив упевнено, навіть не підшукуючи слів:

— Мої панове! Півроку тому, присутня тут дівчина сказала мені: Якщо б я дуже любила, я б вивчила мову, якою від народження говорить мій чоловік... Я хочу вас запитати: чи хтось помітить, що я українець? А тепер нехай та дівчина вижене мене з хати, або подасть руку й похвалить, що я виконав її волю...

Несамовиті оплески перервали добровільний екзамен Педра.

День народження Лідії став днем її заручин.

НЕСПОДІВАНА СТІНА

Сонце повільно схиляло свою обважнілу гарячу голову. Непорушні, приголомшені спекою, дерева починали тихо шелестіти, передчуваючи благословенну вечірню свіжість. У цей час Кері завжди виходила на веранду, звисивши ноги, сідала на її різьблений парканчик і спостерігала прохожих. Переважно це були робітники, що поверталися зі своїх виробництв. Різного віку, різної зовнішності, з більшою чи меншою втомою в ході. Кері вже пам'ятала обличчя прохожих і провожала їх байдужим поглядом, як провожать сірі хмарки на небі. Кері не весело. Вона має літню перерву в навчанні й не знає, куди подіти свій вільний час. У суботу, як звичайно, вибирається з подругами й приятелями на прогулянку до озера. Там купання, сонячні ванни, молода біготня і ночівля в шатрах. Увечорі в неділю — повернення, а далі — беззмістовні будні. Та, власне, змісту Кері й не шукає. Що таке зміст? Якесь маніякальна ідея з науковим, мистецьким або просто гуманітарним забарвленням... Сенс життя лише в його вигодах, в різноманітності вражень. Кері нервово стукає п'ятою по дошці парканчика. Продовгасті, зелені, як листя й дуже гарні

очі застилає смуток. Чому в неї батько звичайний робітник, а не комерсант? О, тоді б вона не сиділа на веранді, а використала б свій відпочинок інакше, в навколосвітній подорожі, в збиранні різних екзотичних сувенірів... І, може б, зустріла відповідного нареченого.. Про це пора думати. Кері пішов двадцятий рік, наступного літа вона розрахується з навчанням, яке дасть їй фах книговода. А далі? Офіс? Одне і те ж з дня на день? Скромний обивательський заробіток? Це дуже прикро, це чорт зна, що таке... Кері дістає з нерозлучної торбинки дзеркальце і губну помаду, вдивляється в свої капризно вигнуті уста й починає їх підфарбовувати. Вона вже не звертає уваги на прохожих і трохи здригається від несподіванки, коли чує:

— Місс, візьміть вашу торбинку, вона впала...

Дві пари очей, зелених і чорних, наче доторкнулись одна до одної. Потім зелені сковзнули вниз, заважили в лівій руці робітничу валізу - трунку, на ногах — старенькі сандали.

— Дякую, сер.

На цьому можна б було й кінчити, але юнак не спішив. Він переступив з ноги на ногу, як статечний журавель, зняв шапку з довгим козирком, пригладив непокірне волосся й сказав:

— Приємно ввечорі посидіти на ганку..

Зелені очі звузилися не то співчутливо, не то зневажливо, а язик проказав герше, що прийшло на думку:

— Це — право кожного.

— Власне, того, хто має ганок...

Кері здивовано підняла брови, посміхнулася і стала схожою на піллітка — пустунку, що тішиться з своєї дрібної переваги.

— Я ще не бачила тут домів без ганку.

— Значить, неуважно дивитесь. Мої двері відчиняються просто на вулицю. Від дверей ідуть сходи...

Юнак ще раз переступив з ноги на ногу, почекав відповіді і, не дочекавшись, попрощався.

Так починалось. Можливо, початок не мав би продовження, якщо б не звичка Кері сидіти на веранді. І кожного дня, в той самий час, вона чула:

— Добри вечір, місс!

Чи був він гарним? Хто міг це ствердити або заперечити? Адже краса майже завжди — суб'єктивне сприйняття.

Кері відповідала на привітання, як знайомому, підтримувала ті незначні, безсюжетні розмови, які тяжко потім поновити в пам'яті, а загалом, і в прямому, і в душевному розумінні, дивилася звисока на хлопця. Робітник? То ж хай він нічого собі не мріє. Кері далека від пересічних бажань, її не привернеш до себе самою зовнішністю...

Сьогодні він щось довго мружився і нарешті, червоніючи, сказав:

— Не розумію, для чого американські дівчата навмисне псують свою вроду...

— Як?

— А ось цими штанами — дудочками, оцим, вибач-

те, конячим хвостом замість зачіски...

Кері образилась, фуркнула й хотіла втікти. Але він стояв, такий широкий і покірний, так запитливо дивився на неї.

— Вам не подобаються дівчата в штанах?

— Так. В нашому краю цього нема.

— В якому це краю?

— В українському. Не чули?

Кері розсміялась на всю вулицю, розкотила довкруги срібні дзвіночки.

— Ах, який ви наївний... земляче!

Крила брів здригнулися, наче хотіли злетіти, а далі хлопець без запрошення ступив на веранду й пристрасно заговорив:

— Я знаю, що ви залишили батьківщину, маючи шість чи сім років, але ж ви мусите її пам'ятати, мусите... зберегти своє. Я б ніколи не догадався, що ви наша...

— Шкода, що я, дурна, себе зрадила... Минуле для мене не існує, бо я його, власне, й не мала. І що ви хочете від мене? Плаhti й вишиваної сорочки? Червоних чобітків на ногах? Не виїде! Прямо кажу: не цікавлюсь я тим, не потребую. Мені судилося бути американкою, отже, я не можу відрізнятися від тутешніх дівчат...

Дерева на пішоході стали тьмяними, сонце сховалося за будинки й звідти блимало косим червоновим світлом.

— Чому у вас такий мовчазний будинок? Нікого нема?

— Так, нема. Батько і мати на вечірній зміні, а я одна в них:..

— Нудьгуєте?

— Нудьгую. Не знаю, до чого прикласти руки. Як ваше ім'я?

— Сергій. А ваше? Кері? Себ-то, по нашому?

— Ну, Катерина. Не все одно?

Хлопець трохи замислився, потім дістав з валізки сендвіч і почав жувати. Ноги дівчини відразу сковзнули з парканчика, вона страшенно почервоніла.

— Ви з роботи, а на плиті готовий обід. Вибачте мені!

— Ні, ні, для чого? Я звик отак, як кажуть, "перехоплювати". Сідайте!

Кері глянула збоку. Надзвичайно впертий профіль, але що з того? Робітничок!

— Працюєте десь на фабриці?

— Так. Відбуваю практичну роботу.

— Яку практичну?

— Перед здачею дипломного іспиту. Я кандидат на інженера...

Кері зацікавилася. Якось по іншому глянула вона на оцю постать у робітничому вбранні, скромний юнак виріс на героя, до якого так далеко їй, вродливій, але звичайній дівчині. Може, це й є її щастя? Для чого ж гратися в неіснуючу перевагу над ним? Для чого дражнити?

І прийшли інші дні. Не було вже штанів - дудочок, а була фіялкова сукня, і "конячий хвіст" ліг тугими косами — вінком навколо голови.

— Люба моя, хто ж був правий, я чи ти? Подивись на себе в дзеркало, порівняй! Тепер ти дівчина, а не карикатура, тепер на тебе звернені очі всіх хлопців...

Кері розвітала усмішкою, але удавано сердилась. Вона не хоче "всіх", вона хоче одного. Може, прийшла любов? Хто зна! Любов народжується раптово і раптово зникає. Тільки якийсь внутрішній голос дораджував: "Бережи. Не кидай. Такого вже ніколи не знайдеш". Ні, Кері не дурна. Зрештою, їй було байдуже, хто стане її чоловіком, але він мусить бути сильним, розумним і... багатим.

Вони ходили по місту, і вже всі ніжні слова були сказані між ними, всі пляни обговорені, всі перспективи вирішені. Ввижалася надзвичайно цікава дорога, бо ж дев'ятнадцять і двадцять шість літ завжди радісні союзники. Вони ще не були офіційно заручені, але батьки і знайомі знали: пару підбрано.

В день номінації, коли Сергій, блискуче захистивши дипломну працю, мав одержати фахове звання, він зайшов за нею. Урочистий чорний костюм підкреслював мужні риси юнака. Рухи уповільнились, набрали впевненості, бо ж тривога й найбільший труд уже позаду. Сьогодні на його голову накладуть номінаційну чотирикутню шапку і зарахують до числа гідних...

Кері навіть розкрила уста від здивування. Такий він був несхожий, внутрішньо вирослий і... гарний. Захоплена цією зміною, Кері наблизилась і притисла своє обличчя до його широких грудей. Сергій ніжно погладив голову дівчини.

— Ну, моя русалонько, поспішімо. Маємо в розпорядженні сорок п'ять хвилин.

Вони зійшли з автобуса в самому центрі міста. Вгорі тисячами світел спалахували реклами, пішоход шарудів під кроками натовпу, потік машин, блимаючи очима — фарами, нісся в обидва боки. І раптом вони побачили пару сліпців. Чоловік і жінка, взявшись під руки, тихо посувались пішоходом. Сліпці співали під акомпаніамент гітари, на якій грав чоловік. Поруч із чоловіком, на ремені йшов пес-вівчур. Він був увесь напружений і зосереджений докраю. Розумні, наче людські, очі гостро й вивчаюче дивились на кожного, хто наближався, щоб покласти в чашечку у руці жінки дрібну монету. Жінка була вагітна, і без незрячих зіниць її болісно посміхалося таємниче материнство.

Сергій став набік, визволив свою руку з-під руки Кері і дістав гаманця. Вона бачить у його пальцях п'ять долярів і внутрішньо обурюється. Що? Сергій. Її Сергій покладе п'ять долярів оцим жебракам? Та ж у чашечці самі десятицентові гроші й кілька кводрів. Треба втримати його від такого магнотратства.

Кері схопила юнака за руку й потягла за собою.

— Сергійку, ми ж спізнаємося, ходімо! Чому ти спився? Що тут цікавого?

І раптом Кері спостерегла неймовірне: очі хлопця спалахнули вогнем злої зневаги, кров відступила від щік, здригнулися мужні уста. Він якусь хвилину дивився в зелені гарні очі, потім різким рухом відірвався від дівчини, поклав у чашечку приготовану милостиню і, не оглядаючись, пішов уперед.

— Сергію, зачекай!

Ні, він не схотів спинитись. Він віддалявся все далі, ставлячи між собою і Кері стіну, якої звалити не дано навіть любові.

ПРОДОВЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ

В оксамитовій темряві кімнати годинник чітко відбив дванадцять ударів. Це відбивання завжди звучить трагічно, бо нагадує смерть дня, який уже ніколи не повернеться. День десятого травня 1941 року.

Безпосередньо після дванадцятого, почувся ще один удар, владний, грімкий удар — у двері.

Світлана здригнулась, притисла рукою серце і, не встаючи, рвучко вигукнула:

— Хто це?

У коридорі наче хтось пошептався і засміявся.

— Хто? — питаю.

— Відчиніть!

— Я вночі не відчиняю нікому.

Зовні знов наче засміялись, потім тріснули тендітні дошки, і дві половинки дверей розскачилися, як горіх під лезом ножа.

Світлана не встигла зодягтися, лише накинула на плечі нічний халатик.

— Де тут у вас вимикач?

— Біля дверей, праворуч, але в будинку зіпсувалась електрика.

— То запаліть свічку.

Тмяне світло тоненької воскової свічки ледь висувало постаті трьох людей: молодої жінки з хвилястим волоссям і озброєних військових.

— Ну-с, — сказав один, пильно оббігши очима кімнату, — маємо до вас запитаннячко: у вас повинен був сьогодні ночувати Леонід Журба, він же Яструб, він же Безпощадний. Де ви його сховали?

Жінка знизала плечима.

— Я не знаю ніякого Журби. Мій чоловік у відраженні, його прізвище, як, певне, вам відомо, Войцехівський..

Тоді один з військових повільно наблизився і вдарив жінку в обличчя.

— Брешеш, б...! Говори правду!

Вузька рука, по-дитячому, вхопилася за шок, але в наступну мить звелась угору, і в кімнаті пролунав ще один ляпас і... мужеський зойк.

Військовий носив окуляри, вони розбились, і скло глибоко врізалось в око.

Все це було так несподівано. Зойк, скривавлене лице, збита зі стола свічка, і тупіт босих ніг по сходах.

— — — — —

Від тої події десять разів перегорнулася річна сторінка в необрахованій книзі часу. Багато було каменяк на шляхах людського життя. Та й не тільки на шляхах. Каміння падало також з неба, і никли, як зрізане колоסה, юні голови, ще не встигши добре розглянутись навкруги, пізнати гармонійну красу світу.

Незбагненна сила провела Світлану нешкодливою серед ям і багон, серед крові, яка щедро зрошувала свою й чужі землі, і обережно, як мати дитину, донесла до далеких, заокеанських берегів.

Світлана вже не сама. Вона має чоловіка і чудову шестилітню доньку. Другого чоловіка? Ні, першого. Бойцехівський фігурував лише в паспорті, знайшлася така очайдушна, хоч і партійна, голова, що погодилася вирятувати зацьковану дівчину, нічого за те не вимагаючи. А справжнє (перше) кохання, навіки загублене, було в Світлани до того Яструба, сміливого, як тур, гарного, як принц з дитячої казки.

Все проминуло. Маленька Ніна — копія Світлани, лише батькові тонкі уста з загадковою усмішкою. Завжди ніжний, завжди дуже уважний до свого “світлячка”, як називав він дружину, цей Грицько мав дивну натуру: любив людей і любив самоту. Довго блукав по місту, вибирав приміщення, і врешті вибрав. Крім чотирьох спільних кімнат, була ще й п'ята маленька, нагорі, і там Грицько влаштував собі кабінет, просиджуючи іноді цілими вечорами, щось пишучи. Світлана поцікавилася працею чоловіка, запитала, що то є, й дістала відповідь:

— Дисертація, люба. Я ж закінчив геологічний інститут, а випускної праці не встиг здати. Лише почав. Ось напишу і...

— І що? Куди ж ти її здаси? Адже доріг назад нема.

— Хто зна, хто зна, кохана, дороги тепер вироста-

ють нові. — мрійно сказав чоловік, — раптом прокинємось і побачимо: хід додому вільний...

Світлана в те не вірила. власне, не вірила в “раптовість”, бо ж кожна зміна потребує довгої боротьби й багатьох жертв.

— Грицю, а що то за цитати в твоїй праці? Якась незрозуміла мова...

— Грузинська, мій світлячок. Моя ж мама була грузинкою й навчила мене мови.

— А для чого ти її вживаєш саме тут?

— Бо йдеться про гірські породи Кавказу, я випишую потрібні цитати з праць грузинських ґрунтознавців. Ось подивись!

Чоловік показав грубу поживклу книгу з позначенням: 1758 рік.

— Це дуже рідка книга. Написана ще тоді, коли Грузія була окремою державою й мала високорозвинуту науку.

В еміграційних умовах Світлана сприймала захоплення чоловіка кавказьким ґрунтознавством, як своєрідне дивацтво. Праця на фабриці була дуже далекою від його уподобань, а в майбутньому також не намічалася будь якої перспективи замінити фабричний фак на свій улюблений. Ну, та нехай. В усьому іншому чоловік відповідав Світлані. Був добрим батьком, ніколи не примушував дружину турбуватися своєю неспіваною чи довгою відсутністю, завжди поблажливо ставився до її примх.

— Світлячок цього хоче? Гарзд. Я до твоїх послуг.

Грицько вмів надавати зміст сірим будням. Він мав багато знайомих артистів, музик, малярів, і вони були частими, бажаними й цікавими відвідувачами родини.

Ні, Світлана не помилилась у виборі, вважає себе щасливою. Їй тепер тридцять два роки, але хто ж дасть їй стільки? Бувають такі жінки, що не гублять майже до старости свого дівочого вигляду. Дуже гарний і тепер “світлячок”, тільки ледь помітні зморщки на лобі показують, що не так гладко для неї стелився шлях у житті.

— Ніусю, поклич тата обідати.

— Вже біжу, мамочко. На одній нозі!

Сьогодні неділя. Чоловік, мабуть, пише свою дисертацію. Сходами нагору дріботять дитячі ніжки, і голос-дзвіночок гукає:

— Та-ту-сю!

Потім ніжки повертаються назад і дзвіночок здивовано інформує:

— Нема татуса. Двері замкнено, ось якийсь папірець лежав на сходах...

Світлана взяла папірець і прочитала написані чийось твердою, мужеською рукою слова:

“Приходь негайно. Місце те ж саме. Чекаємо”.

У Світлани широко розкрились очі. Таємна явка? Що це значить?

— Мамочко, де ж тато?

— Зараз прийде, дитинко, зараз прийде.

— І справді, вже чути в коридорі легкі кроки чоловіка, а ось і він, як завжди усміхнений і привітний.

— Де ти був, Грицю?

— Ходив купити цигарок.

— А чому я не чула, як ти спускався згори?

— Не чула? Та я ж тупав, як кінь. — засміявся Грицько, — може, на той час задрімала?

Світлана примусила себе посміхнутись також.

— Справді, мабуть, задрімала. Сідай обідати!

Цей день, післяобіддя, був таким веселим. Вони всі поїхали катером на острів, там зустріли приятелів, купалися, бігали навперегони, гралися, як діти. А в серці Світлани сидів хробак. “Приходь негайно”.

Уночі, як тінь, вислизнула з ліжка з затиснутим у руці ключем від письмового стола чоловіка, безшумно рухаючись, узяла, вкрала один з останніх аркушів чоловікової дисертації з незрозумілими грузинськими письменами, а ранком, коли лишилася сама, розбудила доньку і поїхала з нею на другий кінець міста, де жия знайомий ще з табору, професор - сходовознавець.

— Вибачте за ранню візиту, — сказала Світлана, але я їхала на базар і знайшла в поїзді цей аркуш. По-моєму, він написаний якоюсь східною мовою. Будь ласка, прочитайте!

Професор глянув на аркуш і обличчя йому дивно сіпнулось.

— Он як! Ви знаєте, що це таке? Торгівля живими душами. Хто, де з наших емігрантів мешкає, чим займається, кого приймає в себе, активний чи не активний

у політичній, власне, в антисоветській боротьбі. Гидота! — вигукнув професор. — Відшліть цей донос до поліції, хай пошукають невідомого, очевидно, дуже обізнаного зі справою шпигунства, розвідчика або й начальника розвідки...

Світлана лежала в ліжку, жовта, як старий пергамен, з нестерпним болем у голові, проти якого не помагали певно діючі ліки. Боже, це ж несласаний жах, це найгірший сюрприз, який піднесла доля. Світлана ніколи не згадувала минулого лихоліття, що пішло в небуття, але тепер воно ожило, вишкірилось, як череп мертвяка, й сміється над нею. Грицько, цей лагідний чоловік, якого вона любила, батько її дитини, страшний, небезпечний для кожного, ворог.

Світлана пригадала вечір, коли вона сказала, що буде його дружиною.

— Ти не розкаєшся, кохана, — запевнив Грицько, — тільки чи зможеш помиритися з тим, що я каліка?

— Каліка?

— Так. Дивись!

Грицько скинув окуляри й наблизив своє обличчя до Світлани.

— Я нічого не помічаю.

— Дивись на моє ліве око...

Воно не рухалось. Воно було скляним
Тоді до любови додалися ще й жалощі.

— Любий, як це скоїлось? Розкажи!

І Грицько розказав дуже стисло, що загубив око

в бою з червоними партизанами, переніс складну операцію, довго одужував...

— Ха-ха-ха! — істерично розреготалась на цей спогад Світлана. Це вона була тими вигаданими червоними партизанами, це її рука вибила чоловікові око

Як же з ним жити далі? Може, від кулі цього мерзотника загинув батько, знайдений у Винницьких канавах? Може, цей хижак, ласкавий, як кіт, допитував сестру, і вона після того потрапила до божевільні? "Політичний емігрант!" — Ха-ха-ха!

Хитаючись від головного болю, Світлана спакувала дві валізи речей — своїх і доньки, потім сіла біля стола й написала записку:

"Коли б не мала я дитини від тебе, присягаюсь Богом, моя рука не здригнулася б вибити в тебе й друге око, як колись вибила перше. Шукати мене ти не будеш, бо тобі це не вигідно. Доньці скажу, що ти вмер. Раджу покинути свою "дисертацію", якщо хочеш жити. З огидою Світлана".

ПРИСЯГА ДАЛІЛИ

1

Нелюдською силою нагородив Єгова Самсона. Тому, що батьки від дня народження присвятили його Богові. Тому, що стогнав і плакав народ юдейський, благаючи захисту перед своїми жорстокими ворогами.

Як втілення Божого остраху, проходив Самсон містами і селами юдейськими. Постать — наче викута з заліза, буйне хвилясте волосся до самих плечей вилискує чорним огнем.

Сини і дочері Ізраїля, ви можете спокійно трудитись на нивах своїх. Горе тим, хто вас зачепить, бо явиться Самсон — кара, Самсон — месник, і розвіють димом, розтопляться воском нечестиві. Тільки кров їхня збагрянить землю, щоб тучніше росло колосся, і милостивішою була земля — кормителька світу.

Сідало за обрій сонце. Будилися в лігвах хижі звірі. М'яса, м'яса гарячого і п'яного, тільки — що видертого у подібної собі живої істоти, хочуть вони.

І що їм муки і передсмертний стогін жертви? Сила — є право життя.

Ось вийшов на стежку володар пустель — лев. Підніс голову, подивився навкруги, позіхнув голодною пащекою. І коли побачив звір людину, здивувався й зрадів, бо ж людське м'ясо найсмачніше з усіх м'ясив тваринних...

Самсон наближався, спокійний і усміхнений. Ось уже десять кроків, ось п'ять... Звір вишкірив зуби, присів і плигнув...

Але що це? Він відчув, як залізні пальці роздирають йому щелепи, а він не в силі зробити опір, визволитись, умертвити сміливця. І страшний, розпачливий рев рознісся лісом і долинув до селищ юдейських.

Другого дня люди бачили велетня — лева, роздертого майже на дві половини. Того лева, що вкрав не одну овечку й не одну дитину юдейську. І знали люди, що це Самсон покарав їхнього ворога.

Згодом на Юдею ринули філістимці. Вони витоптували поля мирних хліборобів, палили їх убогі оселі, сіяли страх і муку скрізь, де появлялись.

Не бійся, не бійся, обраний Богом народе! Уже непереможний лицар спішить тебе захистити, уже здригнулися лави філістимські і в безладді тікають з побоевища.

Блискавкою падає, разить несхибно меч Самсона, а його самого не зачіпає залізо, ламається, не завдаючи ні смерті, ні ран.

Раптом вислизнув меч із вправної руки, загу-

бився в юрмиші, пропав. І нема іншого, під силу Самсона, не іграшкою ж, не брязкальцем битись!

І нахилився Самсон, і схопив ослячу челюсть — міцну, велику, що лежала в траві.

Гей, філістимці! Самсон має іншу зброю, гідну ваших голів... Бережіться Самсона!

Але чинили напасники нерозумний опір, і полягло їх аж коло двох тисяч у тій великій битві.

2

Свобідно ходив Самсон не лише по Юдеї, а скрізь, де забажає його душа. Бачили лицаря в містах своїх люди філістимські, скреготіли зубами, та що вдіеш, коли не сила, коли відважні мужі, які до нього доторкались, одразу падали трупом. Тому схиляла голову перед Самсоном, наче перед володарем, міська варта, пропускаючи туди й назад, у кожную пору дня і ночі, грізного чужинця.

І ось раз, на філістимському торжищі, побачив Самсон жінку. Вона була струнка, як кипарис, і яскрава, як полудневе сонце. Кучеряве волосся її скидалося на китицю чорних троянд, а під ними ізмаргдовим огнем горіли й дивно притягали до себе великі, трохи насмішкуваті, очі. Вона підняла руки, щоб поправити зачіску, і на обох смаглявих зап'ястях тонко дзенькнули коштовні золоті обручки.

Самсон дивився, як зачарований, бо досі ще ніколи не зустрічав він такої надзвичайної вроди. Але

щось йому шептало: "Не спиняйся, Самсоне, тікай! В очах у цієї жінки дві змії. Вони обив'ються навколо твоєї голови і вжалять тебе в очі, і ти не бачитимеш Божого світу. Тікай, Самсоне! Хіба мало є чудових дівчат юдейських, які за щастя вважатимуть кожен твій погляд на них. А ця... Ти помічаєш, як вона зневажливо мружитьсья? Вона наступить тобі на серце, зробить рабом, посміховиськом між усіма людьми. Тікай, лицарю, цього ворога ти не переможеш"...

Але не міг і не хотів тікати Самсон. Він підійшов до жінки, торкнувся її плеча й спитав:

— Хто ти?

— Хто я? А ти, наче, не знаєш?

— Ні, не знаю.

— Дивно. Мене знають усі так же, як усі знають страшного Самсона. Я — Даліла.

— Даліла?

Тоді почав пригадувати Самсон: Якесь філістимське свято... Площа, освітлена смолоскипами... Пишно влягнена юрба танечниць... І серед них, як діамант серед скляних блискучок — найпривабливіша, найвправніша, найжагучіша...

— Даліло, де ти мешкаєш? Я хочу піти до тебе

— Підем. Тільки я ось купила два мішки борошна, і треба мені знайти пару добрих віслюків, щоб їх відвезти. Вони дуже тяжкі.

Самсон посміхнувся.

— Не треба шукати. Сьогодні я тобі заступлю віслюка. Показуй дорогу!

Легко, як лантухи з соломою, кинув собі Самсон на одне плече важенні мішки, а юрба ойкнула від здивування і провожала велетня очима, аж поки не зник він за будинками.

І ось Самсон у Даліли. Просторі хороми, сповнені півсумерком. Підлога чиста і рівна, бо тут Даліла готується до своїх танечних прилюдних виступів.

— Ти хочеш їсти, Самсоне?

— Ні, я хочу пити.

— То я принесу вина.

— Дякую. Вина не п'ю.

— Що ж ти п'єш?

— Воду. Лише воду.

Даліла поставила перед гостем глиняний глек з холодною водою, потім принесла винограду, фініків і горіхів.

— Це не їжа, а забавка, — сказала вона. — Забавляйся!

— Даліло!

— Що?

— Я вже тебе знаю. Я бачив колись... Ти мусиш для мене зараз, отут, танцювати...

— Мушу? Я нічого не мушу. А проте, ти зроби мені сьогодні прислугу, за яку платять... Хвилинку зачекай!

Даліла зникла і швидко появилась у танечному, легкому, золотом і сріблом промережаному хітоні, з мелодійним брязкальцем у руці.

— Сядь там, під стіною.

І, як дивна птиця, закружляла, зашуміла, війнула пахощами міра, молодости і жіночої снаги. Уся перевтілилась Даліла. Вона розповідала рухами прекрасну легенду про тугу дівчини, покинутої на безлюдному острові, про надії і відчай, про готування до смерті... Аж ось на морі човен. Вона вдвляється, ще не вірить, не сміє вірити, боїться, що марево зникне... Але — ні. Човен ближче й ближче. Це той, хто обіцяв її врятувати, він — сміливий, ніжний і коханий.

Пристрасна радість спалахує в очах у Даліли, рухи її все швидші, все безтямніші... Врешті вона спинилась. Простягла руки назустріч щастю... Жде...

Як дикий тур, стрибнув Самсон до Даліли. Стис її в обіймах, жагуче вп'явся устами в гарячі уста.

— Ведмедю, ти ж мене задушиш! — прошептала злякано Даліла.

Ах, Боже! Дійсно, Самсон — ведмідь. Це ж тендітна дорогітінна чаша, що її можна ледь торкатись. Це метелик весняного дня, перед яким мусить велетень стримувати віддих.

— Даліло! Радосте моя!

Аж на ранок пішов Самсон від Даліли. Він не знав утоми в коханні, як не знав її в бою, але ніжна жінка просила відпочинку.

— Я прийду, Даліло, за три дні, і горе буде тому, кого я в тебе побачу...

— Ні, не побачиш нікого, мій любий, обіцяю тобі!

А ввечорі пішла Даліла до начальника міського сторожі й попередила:

— Ви зможете спіймати Самсона. Замкніть ворота на четверту ніч після цієї й приготуйте добрі залізні пута...

Даліла, зрадлива Даліла! Але вона була донькою свого народу, зло від зла, гляма від плями, і вона не схилила голови перед могутнім Єговою.

Коли ж, повертаючись від Даліли, підійшов Самсон до міських воріт і побачив, що вони замкнені міцними замками, вельми розлютився лицар юдейський. Вирвав ворота з землі та й відніс і поставив на горі, проти міста. А воїни, що хотіли схопити Самсона, повтікали, кинувши, спереляку, приготовані ланцюги.

І знову були розкішні ночі.

— Даліло! Радосте моя!

Ласкавою голубкою пригорталась до міцних грудей, гестила буйне волосся, цілувала, запалювала.

— Любий, у чому твоя сила? Скажи!

— Ні, не можу, Даліло. Я присягнув Богові тримати цю таємницю при собі до смерти.

— А я присягаюся нашим щастям, що, крім мене не знатиме ніхто.

— І все ж таки — ні!

— Самсоне, я ношу під серцем мою і твою дитину. Хай вона зогние в моїй утробі, хай я умру зараз, на твоїх очах, коли тебе зраджу.

— Правду говориш?

— Правду! Тільки правду!

І довірив Самсон таємницю Далілі. Розповів про посвяту його Богові, про те, що не сміє він зрізати на своїй голові ні одного волоска, інакше — пропаде його сила.

Даліла слухала й дивувалась і ще галкіше цілувала Самсона. А коли він міцно заснув, узяла гострі ножиці й обстригла його. Потім покликала воїнів філістимських, і вони зв'язали Самсона, що вже не в силі був боронитись.

— Даліло, — гукнув Самсон, — подивись мені в очі!

Даліла глянула, та нічого не зауважив бувший коханець у жіночому погляді, крім зловтішної радості з перемоги.

А воїни реготали:

— Гей, дівчино, він ще не надивився на тебе. Але хай більше не дивиться. Досить!

І тонке вістря меча проколало Самсонові зіниці.

КВІТКА ЛОТОСУ

Урію надзвичайно схвилювала та несподівана візита. Він не був попереджений, не був приготований до неї. Без жодної паради, лише в супроводі двох слуг, спинився біля його житла вершник і коротко затрубив у військовий ріг, на знак того, що викликає самого господаря.

— Кого шле мені Єгова? — спитав із-за брами Урія, одночасно витягаючи тяжкий, залізний засув.

— Давида...

Урія зблід, широко розчинив ворота і торкнувся коліном землі. В цю хвилину в його голові промайнуло багато думок і здогадів. Чому не до Йоаба — воєначальника, а до мене? Я ж звичайний старшина, слуга царя... Може, трапилась яка прикрість? Напліткували на мене? Але тоді б цар не приїхав, а звелів би мене схопити й привести до себе. Чому він тут?

— Підведись, мій Уріє, і не хвилюйся, — сказав Давид. — Я хочу поговорити з тобою наодинці, отже не запрошуй мене до покоїв, а пройдемось по саду.

Давид легко сплигнув з коня, кинув слугі гаптовану золотом уздечку й узяв під руку Урію. Давид був значно меншим від господаря, скидався на хлоп-

ця - підлітка поруч із батьком, хоч і переступив уже давно межу юности.

Сад Урії, осяяний передполудневим сонцем, був наповнений розкішними пахощами магнолій, повітря переливалося сріблом, вітер ледве ворухив сліпучо - зелене листя.

— Як у тебе гарно, — сказав Давид. — Чомусь завжди чуже здається кращим від власного. Ти добрий господар, Уріє...

Урія відчув прийнятний лоскіт у грудях. Похвала від царя Давида — річ небуденна, кожен хотів би її заслужити.

Вони йшли рівною, як струна, стежкою, обсадженою лавровими кущами. Раптом десь близько почувся плескіт води й сміх. Лице в Урії сіпнулось, він зробив інстинктивний рух до відвороту, але Давид, наче нічого не помічаючи, дивився собі під ноги й продовжував розмову.

— Нас чекають важкі іспити, Уріє. Мені відомо, що аммонійці збираються в похід проти Юдеї. Мені потрібно більше хоробрих воїнів, хоробрих, як ти... Може, ти підшукаєш таких людей? Тому, власне, я го тебе й приїхав...

— Буду служити тобі, царю, до кінця мого життя, — сказав розчулений Урія. — А людей підшукаю швидко.

Стежка повернула ліворуч. Перед очима раптом відкрився блискучий, як дзеркало, басейн з мармуро-

вими сходами до води, а на сходах, півповоротом убік стежки, стояла жінка. Рожеве її тіло, вкрите водяними крапельками — діамантами, сяяло чудовою красою. Золотий обруч, що піддержував зачіску, мигтів, як маленьке сонце і надавав ще більшого чару стрункій, граційній постаті.

— Квітка лотосу! — прошепотів Давид, а вголос запитав:

— Хто це?

— Вірсавія, моя жона, царю, — відповів Урія, і на чолі його запульсувала груба синя жилка — віз сорому й злости за цю зустріч.

Давид прикипів очима до розкішного видива. Він був нещирий цього разу. Він знав, що це Вірсавія, бо вже колись бачив її з даху свого палацу і вельми захопився нею. Власне, дійсна причина його відвідин крилася в бажанні її зустріти. Давид стояв би так вічність...

Але Вірсавія вже почула звуки розмови, щось коротко крикнула, і служниця накинула їй на плечі довгий білий хітон.

Вірсавія побачила чоловіка і поруч — царя. Хто його не знав? Хто не знав героя, переможця Голяфа, автора чудових псалмів, що їх співала вся Юдея, людину, якій дано було від Бога зазирати в далеке прийдешнє...

Червона барва залила обличчя Вірсавії. Він дивився... Ах, який сором! Та вона ж не сподівалась, це-

було її щоденне, передобідне купання, коли жодна душа, крім чоловіка й її служниць, не сміє ходити по саду.

Давид відвернувся й сказав Урії:

— Ходім назад. Вибач, я не знав про цей басейн: ти мусів мене попередити...

І спалахнуло вогнем грішне почуття в серці Давида. Тисячократно воскресав перед його зором той ранок, юне, білорожеве тіло з краплями — діамантами на ньому.

Цар охолонув до своїх жінок, став нервовим і вразливим на дрібні невдачі, яких раніше не помічав. Скрізь, під час свят і врочистостей, він шукав очима Вірсавію, полум'яно на неї дивився, а вона опускала стрільчасті вії й ледь посміхалася, сама вражена і по-тай задоволена своєю перемогою.

Давид приходив до скинії й молився, просив Бога вбити те почуття, бо не мало воно права на існування, бо іншому належала Вірсавія.

Квітка лотосу! Ніжна, запашна, повна безмірної насолоди...

“Помилуй мя, Боже, по великій милості Твоїй!”

Громи падають на землю і позбавляють життя невинних... Розбійникам дано довголіття нарівні з праведними... Боже великий, чому, як вогонь, палає кров? Чому найбільш безсилою є людина над самим собою?

Тоскно глядів мужній Урія на Вірсавію. Бачив він у ній свою смерть, відчував приреченість, що пе-

ред нею не врятують його жодні особисті заслуги. І йому хотілося сказати Давидові:

— Царю, не бери на душу гріха важчого, ніж можеш підняти. Я відпущу Вірсавію, і хай вона буде твоєю рабою.

Ні! Урія сотні разів стояв на краю гибелі й не просив пощади. Хай буде те, що мусить бути.

І ринули на Юдею орди аммонійські. Стугоніла земля під їхньою ногою. Каміння з пращ рясно вкривало траву, попередньо влучаючи в голови воїнів. Надщерблювались і ламались мечі на людських костях.

Хоробро билися юдейські легіони. Чисельно менші, але сильніші духом, сильніші вірою в заступництво Єгови, в те, що народ ізраїльський покликаний панувати над світом...

Давид накреслював пляни битв, розставляв воєнну силу, сам був серед воїнів, щоб не западала їхня висока віра в перемогу правди...

Але серед тої напруги душі, в куряві пилюги, що закривала сонце, у вогні й диму захоплених ворогом селищ юдейських, бачив цар... квітку лотосу.

Прийти до неї, покласти на запашні груди втомлену голову, торкнутися спраглими устами ніжних пурпурових уст... Яке це несказанне щастя!

І настав день, коли спітнілий гінець доніс Давидові:

— Царю, сила ворога на полі битви, як вода, що

їй не можна опиратись. Військо розбите, дай свіже, а потім дай ще і ще...

— Поклич Урію! — наказав Давид.

І коли той прийшов, звернувся до нього цар, опустивши очі.

— Уріе, відвези цього листа Йоабові. Це важливе воєнне доручення. Поспішай!

У листі ж було написано: "Послати Урію на чолі передового загону"...

Урія взяв листа, хвилину дивився на опущені очі Давида, і усмішка розуміння, зневаги і... вибачення ворухнула уста воїна.

— Прощай, царю!

Розкішна квітка лотосу стала жоною володаря Юдеї і матір'ю наступного володаря, премудрого царя Соломона.

"Помилуй мя, Боже, по великій милості Твоїй!"

ПІСНЯ ПІСЕНЬ

Володар Юдеї, багатий, як усі разом і ще як усі разом купці країни, мудрий, як тисяча книжників, гарний, як мітичне божество, цар — поет нудгував. Болісна зморщка лягла поміж його тонкими бровами, погляд затьмарився, наче перед ним пролетів чорний дух і нагадав про скороминучість і тлінність усього земного.

“Соломоне, — шептав сам до себе цар, — що ж розбудить твоє серце, Соломоне?”

Він не міг поскаржитись на самотність. Триста жінок і сімсот наложниць були його неподільною власністю. Ніжні маленькі амореянки, палкі єгиптянки, веселі співучі сидонянки, і ще десятки й сотки красунь з різних народів і племен.

Але цар ними давно натішився. Скрізь він бачив покору й готовість до послуг, усі дивилися на нього, як на господаря — життєдавця, боялися, запобігали уваги.

Соломон нікого не кохав, і саме тому принишк, мертво зачався десь у його душі пісенний лет, арфострунний переможний дзвін Божого дару — таланту. Слова виходили блідими, стильос випадав з руки. Цар

плескав у долоні і питав слугу, чи є хто, що шукає його справедливого суду.

Тоді перед очі Соломона ставали купці і лихварі, рабини і повії, батьки і діти. Всі скаржились на якусь кривду чи образу, всі виставляли себе за невинних.

Пильно вдивлявся Соломон в обличчя прохачів, вислухуючи їх, і виносив вирок. Ні, він, мабуть, ще ніколи не помилився. Як досконало він знав людську природу, її світло й тіні, її глибоко приховану суть. Горе було тому, хто хотів ошукати чистого серцем. Орлині зіниці володаря спалахували вогнем, червона барва біла в бліді ланіти. Наклепник з царського палацу безпосередньо потрапляв до узилища.

Кінчався суд, і знову тужив цар — поет за голубим птахом натхнення, що вислизнув з його душі.

“Соломоне, що ж розбудить твоє серце, Соломоне?”

Цар одягав звичайну народну туніку, брав у руку посох і йшов через свої й чужі сади. Його не пізнавали, бо він закривав нижню частину обличчя й ніколи не вступав у розмови. Тільки кидав гроші калікам та гладив голівки зустрічних дітей.

І ось одного весняного дня, коли сади Юдеї розсипали пахоші цвітіння, в бідній околиці побачив Соломон дівчину. Власне, то ще була напів дівчина, напів дитина, бо мала яких тринадцять — чотирнадцять літ. Але краса її була вивершеною. Великі сині очі

вдивлялися з цікавістю в прохожих, уста пламеніли мрійним усміхом, під сорочкою тихо підносились розквітлі груди. А волосся, як темнорусява корона, височіло над смаглявим чолом

— Привіт тобі, дівчино! — сказав Соломон.

— Привіт тобі, господине!

— Ти тут мешкаєш?

— Так. Я і матір.

— А батько?

Дівчина зітхнула й показала рукою на недалеке кладовище.

— Ти потребуєш допомоги?

— Ні, господине, я заробляю на життя.

— Чим?

— Я доглядаю хворих.

Соломон дістав із-за череса гаман з грішми.

— Візьми!

— Ні, господине!

— Візьми, я багатий.

— Мені це байдуже, господине.

Цар відкрив своє обличчя, чекаючи, що дівчина його впізнає, але вона так само ясно дивилася на нього й мовчала.

— Як тебе звуть?

— Суламіт, господине.

— Ти дозволиш завтра до тебе прийти?

— Ні, господине, завтра я маю працю, три дні не буду дома.

— А потім?

— А потім... якщо схочеш, господине.

З дивним почуттям повертався володар до свого палацу. Щось оживало в ньому, як засохле зерно під впливом вологи і сонця.

“Суламіт! — шептав він. — Су-ла-міт!”

І знову пішов цар у бідну околицю. Суламіт чекала його, тільки не коло дому, бо боялась матері, а ближче, там, де був колодязь і самотня пальма.

При третій зустрічі Соломон спитав:

— Невже ти не знаєш, хто я?

— Знаю, господине, ти один з царських достойників.

— А, може, я цар?

— Ні, господине.

— Чому ти так думаєш?

— Бо цар не прийшов би до простої дівчини.

Розвітала вогненно і неспалимо, як купина, душа Соломона. Давно проминулу молодість, радість життя, безсмертну надію повертали царственным дарунком тендітні дівочі руки.

Не лише видима краса полонила володаря. Він мав струнких і пишногрудих, юних, як свіжо - народжені квіти, пристрасних одалісок, в яких кожна риса випромінювала солодкий, над усе сильніший, гін крові. Але всі вони були чужими, хоч жили для нього й завдяки йому. Всі вони були рабнями в своєму естві, гарними ляльками, розпещеними самицями. А Суламіт, дівчина — дитина Суламіт, плоть від плоті підвладного цареві народу, була іншою.

Він пропонував їй дорогі жіночі прикраси, але вона твердо казала:

— Ні, господине.

Тільки, коли настирливо домагався, чого хоче Суламїт, вона, червоніючи, відповіла:

— Якщо маєш при собі гроші, господине, поклади трохи на вікно бідній жінці. В неї хворий, спаралізований чоловік. Я б тобі показала, де те житло...

І вони, взявшись за руки, крадькома пробралася в найглухішу околицю. Цар вийняв з гамана дорогоцінний камінь, за який можна було купити принаймні п'ятсот овець. Тоді Суламїт розцвіла усмішкою й поцілувала руку Соломона.

Він не спішив із залицанням. Мудрий мужчина дає вільно прийти тому, що має бути. Крім того, Соломон уже знав, що Суламїт купити не можна, вона не продавалась, як душа ангела, народженого від світля.

Суламїт, за обов'язком своєї праці, була вільною від постійної присутності в домі матері. Суламїт була кормителькою, старшою донькою, вдовиною підпорою. Тож вони з Соломоном ходили ночами по всьому Єрусалиму, і володар не бажав іншої розваги.

Бувало, що міська сторожа зупиняла їх. Тоді цар, лишивши на боці Суламїт, відкривав своє обличчя, і сторожа падала до його стіп з вигуками:

— О, наш господине!

Суламїт здивовано питала:

— Ти, певне, близький слуга цареві?

— Так, близький...

І вдивлявся гостро в прекрасне обличчя, розгадуючи: а, може, ошукує його юна Суламїт? Може, вона знає?

Ні, вона справді не знала, бо ніколи ще не була на прилюдній появі володаря.

— Ось тут я мешкаю, — говорив Соломон, показуючи на розкішний царський палац. — Мої палати з правого боку. Бачиш двері?

— Так. А де мешкає цар?

— До нього хід з півдня, через окремий сад...

Повертався до Соломона блакитний золотоперий птах натхнення. Сідав на плече і наспівував чудову мелодію з нечуваними ще словами, запашними, як магнолії над морем, могутніми, як меч у вправних руках. Слуги все підкладали чистих папірусів, а цар — поет, забувши про власне життя, творив для майбутніх поколінь світу.

Ніколи ще не бачили володаря таким райдужним. Бистрим своїм розумом полагоджував він державні справи, торкався дрібниць, малопомітних, але дошкульних, усьому давав раду. Він сонячно всміхався жінкам і наложницям, так що кожна думала, ніби то вона була єдиною причиною усмішки і трепетно ждала володаря вночі. Але він ішов до Суламїт.

І Суламїт покохала його. Як квітка, що розкривається назустріч сонцю, як окрилена зірка, потягулася всією істотою до нього — гарного і щедрого розумного і простого.

Суламїт не питала, чи господин одружений. Це

було неважне тоді, бо люди багаті мали право всежиття бути вільними і одружуватись десятки разів. Зрештою, вона про щось подібне й не мріяла. Жити в царському палаці? Одягати дорогоцінні вбрання і прикраси? Мати слуг? Для чого?! Значно вільніше тут, у бідній околиці, де зросла Суламіт, де ростуть її молодші брат і сестра, і де зустрів її цей чорнобородий красунь Самсон, як він себе назвав.

Учора... Ах, учора була казка. Він глибоко зазирнув їй у вічі й спитав:

— Ти могла б покохати мене, Суламіт?

А вона вже кохала. І солодким трепетом відповіло на це запитання її молоде тіло.

Тоді він поцілував її в уста (перший поцілунок у її житті) і сказав:

— Завтра ти будеш сама в домі. Я до тебе прийду.

— Так, господине.

Він знав, що її мати з дітьми завтра, на сході сонця, виїздить у сусіднє місто й буде там три дні.

Суламіт готувалася зустріти коханого. Вона завітчала зеленню вбогу кімнату, а своє дівоче ложе накрила білосніжною пеленою. Вона за труднозбережені гроші, за останні свої гроші, купила пахучого міра і, викупавшись, намастила ним своє тіло, хоч воно й без того пахло весняними квітами. Вона одягла нову червону туніку з золотим поясом - шнурком, а в розкішну корону волосся вплела ніжні лілеї.

— Іди, мій коханий, мій єдиний!

Стояла на порозі дому Суламіт. Жадібно вдивлялася в сутінь садів. Ось вирине звідти знайома струнка постать.

Ні, її не було.

Ще година, ще дві. Уже затиш гамір міста, і ніч накинута тонкий серпанок темні на сонну землю.

Раптом Суламіт згадала: Він часто говорив про якусь чудну дівчину, що змушує його сідати за стіл і пильнує, щоб він нікуди не виходив. Це вона його не пускає. Але ж він обіцяв... Для чого ж був учора той гострий, як блискавка, солодкий, як сон, поцілунок? Зрадив?!

Легкою сарною стрибнула Суламіт з порога. Вона хоче лише переконатись. Вона зазирне в його кімнату і, якщо він не сам, утече. Скоріше, скоріше!

Вітер від бігу свистів у вуха Суламіт, ноги в м'яких сандалах боляче відчували кам'янистий ґрунт вулиць. Ось і царські сади, а там далі — палац...

— Гей, куди ти, дівчино?

Воїн схопив за туніку. Суламіт смикнулась, і туніка впала на землю. Байдуже. Далі, далі!

При вході в палац, біля тих його дверей, знову варта.

— Стій! Сюди не вільно входити!

— Мені треба бачити Самсона...

— Якого Самсона? Тут — цар.

— Неправда. Царські палати з півдня. Пустіть мене!

Два міцні воїни тримали Суламіт. Вона пручала-

ся, намагалась визволитись. Тонка біла сорочка спов-
зла з плеча, і при місячному сяйві воно блищало, як
дорогий мармур у майстерні скульптора. Запах міра
і дівочого тіла кружив голови воїнам.

Тоді скрикнули двері, і Соломон вийшов на терасу.

— Пустіть!

— Царю, до тебе хоче пройти ця дівчина...

Володар кивнув головою, і вартя схилилася до
землі. Потім він узяв за руку Суламїт і повів її в свої
палати. Дівчина дрижала.

— Господине, ти... цар? Дозволь мені піти звідси!

— О ні, моя царице, ти не підеш від мене. Мій
дім — твій дім, моє серце — твоє серце.

— Але скажи, господине, ти не прийшов через...
ту дівчину?

— Так. Ось вона. Дивись!

Соломон показав на списані папіруси.

Він творив "Пісню пісень".

З М І С Т :

Чарівна дружина	— — — — —	5 стор-
Помста	— — — — —	21 "
Черешневий сон	— — — — —	27 "
Гра	— — — — —	37 "
Непримеренний	— — — — —	44 "
Так закінчилася мрія	— — — — —	51 "
Вузол	— — — — —	59 "
У горах	— — — — —	82 "
Ілаялі	— — — — —	87 "
Зрілість	— — — — —	90 "
Якщо б я дуже любила	— — — — —	96 "
Несподівана стіна	— — — — —	104 "
Продовження дисертації	— — — — —	112 "
Присяга Далілі	— — — — —	120 "
Квітка лотосу	— — — — —	128 "
Пісня пісень	— — — — —	134 "

ся, намагалась визволитись. Тонка біла сорочка спов-
зла з плеча, і при місячному сяйві воно блищало, як
дорогий мармур у майстерні скульптора. Запах міра
і дівочого тіла кружив голови воїнам.

Тоді скригнули двері, і Соломон вийшов на терасу.
— Пустіть!

— Царю, до тебе хоче пройти ця дівчина...

Володар кивнув головою, і варта схилилася до
землі. Потім він узяв за руку Суламіт і повів її в свої
палати. Дівчина дрижала.

— Господине, ти... цар? Дозволь мені піти звідси!

— О ні, моя царице, ти не підеш від мене. Мій
дім — твій дім, мое серце — твоє серце.

— Але скажи, господине, ти не прийшов через...
ту дівчину?

— Так. Ось вона. Дивись!

Соломон показав на списані папіруси.

Він творив "Пісню пісень".

З М І С Т :

Чарівна дружина	— — — — —	5 стор-
Помста	— — — — —	21 "
Черешневий сон	— — — — —	27 "
Гра	— — — — —	37 "
Непримеренний	— — — — —	44 "
Так закінчилася мрія	— — — — —	51 "
Вузол	— — — — —	59 "
У горах	— — — — —	82 "
Ілаялі	— — — — —	87 "
Зрілість	— — — — —	90 "
Якщо б я дуже любила	— — — — —	96 "
Несподівана стіна	— — — — —	104 "
Продовження дисертації	— — — — —	112 "
Присяга Далілі	— — — — —	120 "
Квітка лотосу	— — — — —	128 "
Пісня пісень	— — — — —	134 "

Se terminó la impresión de este libro el día
2 de Octubre de 1957 en los Talleres
Gráficos "Champion", J. V. Gonzáles 2375,
Buenos Aires — Argentina.

Queda hecho el depósito que previene la ley.

IMPRESO EN LA ARGENTINA
PRINTED IN ARGENTINE

